

मोथसहस्रशः॥ शक्तिस्तु कृष्णभ्यां नमः॥ नाना देवतायाः शक्तिः नाना रूपाः ॥
 त्रिकालेन करुणायां नमः॥ सर्वं नृणां हितं॥ अथ शक्तिः॥ अथ शक्तिवर्णनं॥ भगवत्पुत्रः
 नाशयान् नमः॥ दासेन प्रथितं तु तस्मात्पुनः मया महामातृते॥ अथैतादृशं वर्णनं
 अथ वती मया शक्तिः शक्तिनी मेव तस्मात्पुनः मया दत्तं॥ अथ शक्तिवर्णनं॥ १ ॥
 नमोस्तु ते व्यासविशाखतुङ्गदुःखारविद्वत्प्रतपन्ननेत्रे॥ येनैव शक्तिः प्रजा
 तिमोक्षान्मम प्रदीपः॥ २ ॥ अथ शक्तिवर्णनं॥ अथ शक्तिवर्णनं॥ अथ शक्तिवर्णनं॥
 अथ शक्तिवर्णनं॥ अथ शक्तिवर्णनं॥ अथ शक्तिवर्णनं॥ अथ शक्तिवर्णनं॥

गीता

२

श्री कृष्णः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतां हृतं महत् ४ वसुदेव बहु तं देव कंसनाशकम्
देवं देवकीपरमानंदं कृष्णं वद जन दुर्धरम् ५ श्री कृष्ण उवाच ॥ अहं कुरुष्वेति श्रुत्वा
गंधारनीलोत्पला शल्यग्राहवतो जयं सावहिनीं कर्णं न च ६ ॥ अथ कुरु
विकर्णं पारमहंसा दुष्टो धनं वृत्तिना साक्षात्पश्यन्नुपायं वरुणमदीक्ष्य
केशवः ७ ॥ पाण्डुश्चैव चः स राजसमं गीतार्थं गंधीत कटं नागां गीतं कुरु
सरं हारिकथां शंखनादो धितं लोकं समा न प्रहृष्य देह रहः प्रेपी इति न मुखा
भूया आरतं यज्ञं विमलं यथा सितं देवस्य ८ ॥ अथ कुरुष्वेति श्रुत्वा

लंघयते गिरिम् ॥ यत्कृपातमहं वंदे परमात्मन्माधवम् ॥ १ ॥
 रुद्रमरुतः सुन्वन्ति दिव्यैः स्रवैर्वेदैः सांगवदक्रमेण निषदं गायन्ति वंसा
 ध्वानावस्थिततद्गतेन मनसा पश्यन्ति यं योगिना यस्यान्तं विदुः ॥
 देवाय तस्मै नमः ॥ ६ ॥ ॐ ॥ इति न्यासः ॥ ॐ ॥ नमो नमो नमो ॥ ॐ ॥
 रुद्रो वै समवेता युयुत्सावः ॥ मामकाः पांडवाश्चैव किमकुर्वत सः ॥ १ ॥
 यदुवाच ॥ दृष्ट्वा तु पांडवा वीर्यं ब्रूतुं दुर्योधनस्तदा ॥ आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनं
 नमदधीत ॥ २ ॥ पश्यैतां पांडुपुत्राणां माचार्य महतीं चमूम् ॥ ब्रूतां दुष्टदंष्ट्रैः

भगी

३

एतवशिष्टेणधीमता १ ॥ एतवशिष्टेणधीमता १ ॥ एतवशिष्टेणधीमता १ ॥
नोविराटश्चदुपदश्चमहारथः ॥ २ ॥ एतवशिष्टेणधीमता १ ॥
वान् पुरुजित्कंतिभोजश्चशैव ॥ ३ ॥ एतवशिष्टेणधीमता १ ॥
मौजाश्चवीर्यवान् ॥ ४ ॥ एतवशिष्टेणधीमता १ ॥
विशिष्टाय तान्निबोध ॥ ५ ॥ एतवशिष्टेणधीमता १ ॥
० नवान् ॥ ६ ॥ एतवशिष्टेणधीमता १ ॥
७ ॥ एतवशिष्टेणधीमता १ ॥

:सर्वेषु द्विविशारदाः॥ ८९ ॥ अथ यथा प्रतदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम्॥ पर्याप्तं
त्विदमेतेषां बलं भीष्माभिरक्षितं॥ ९० ॥ अथ नेषु च सर्वेषु यथाभाः भवन्ति
ताः॥ भीष्ममेवाभिरक्षंतु भवन्तः सर्व एव हि॥ ९१ ॥ तस्य संजनय हर्षं कुरुव
रुः पितामहः॥ सिंहनादं विनद्योच्चैः शंखं दध्मौ प्रतापवान्॥ ततः शरणांशुभेयं
अपशावानरुगो मुखः॥ सहसैवाभ्यहन्यंत सशक्यमुलो भवन्॥ ९२ ॥ ततः
ऋते हर्षे युक्ते महति स्पन्दने स्थितौ॥ माधवः पांडवश्चैव दिव्यौ शरौ प्रदध्म
तुः॥ ९३ ॥ पांचजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः॥ पांडुं दध्मौ महाशंखं भीमक

भूमी

४

मार्गकोदरः १५ ॥ अर्नता जयंता कुनी पुत्रो बुधिविरः ॥ नकुलः सहदेवः ॥
सुलोचनमणिपुष्पको १६ ॥ काशमपरमवासः शिखंडीच मल्लिकः ॥ भूधु
मोदिराटश्च सायकेश्चापराजितः ॥ १७ ॥ इन्द्रोद्योयदेवः ॥ देवः सुधिवी
पते सौभद्रमहाबाहुः शंखं धनुः पृथक् पृथक् १८ ॥ अधात्रो धात्रे रघुः
सांहदयानिवरयत् ननम्रा इत्येदी चेतः ॥ मुने वतुनादयत् १९ ॥ अ
थयवर्षितान् सौभद्रात्तु कापि वज्रः ॥ शत्रुं शत्रुं मंजते धनुर्गुणः ॥
२० ॥ कदांतदं वाक्यं मिदं ह महीपते ॥ सनतो ह भयोर्मक्षरयत्

अर्नता जयंता

पयमेचुत॥ २१ ॥ यावदेतान्निरीक्षेहं योऽङ्कमानवस्मिन्नान्॥ देवयामहयोऽ
वमस्मिन्नरासमुद्यमे॥ २२ ॥ योत्समानानवेक्षेहं यस्तेन समायेता॥ प्राज्ञ
राष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्बुद्धेऽपि विकीर्षवः॥ २३ ॥ ॥ संजय उवाच ॥ एतमुक्त्वा ह
वीकेशो गुडाकेशेन भारत॥ सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथौ तत्र मम॥ २४ ॥
भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महर्षीन् विताम॥ उवाच पाण्डुपुत्रोऽपि तान्
निति॥ २५ ॥ तत्रापश्यन् स्थितान् पार्थः पितृन् पितृपितामहान्॥ आचार्यं चाप्युता
न्नाहन् पुत्रान् पौत्रान्सखींस्तथा॥ २६ ॥ अश्वुरान्मुहुरश्वेव सेनयोः सह

भ.गी.

५

योरपि तासमीक्ष्यसकौन्तेय सर्वान्बन्धुनवस्थितान् ॥
पीदन्निदमब्रवीत् ॥ अर्जुन उवाच ॥ हृद्ये मर्त्यजनस्य हृद्ये ॥
मृ २८ ॥ पीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिश्रुत्वा ॥
अजायते २९ ॥ गांडीवंसं सते हस्तात्पद्मे वपरि दृष्ट्वा ॥
तुं भ्रमतीव च मे मनः ३० ॥ निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केन वा ॥
यो नु पश्यामि हृत्वा स्वजनमाहवे ३१ ॥ न कांक्षे विजयं हृष्टमनश्चराचरं सुखाः ॥
न च किंचित् कारयेन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ३२ ॥ येषामर्थोऽक्षितः ॥

शुक्रः

राजंभोगाः सुखानि च ॥ त इमेव स्थिता युद्धे प्राणांत्यक्ता धनानि च ॥ ॥ आत्मा
र्याः पितरः पुत्राः स्तथैव च पितामहाः ॥ मातुलाः श्वसुराः पौत्राः शपालाः संवेदिनस्त
था ॥ ३४ ॥ एतान्न हंतुमिच्छामि घृतोपिमधुसूदन ॥ अपित्रैलोक्ये ज्येष्ठे
तोः किन्तु महीकृते ॥ ३५ ॥ निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ॥ पापं ज
वाश्रयेदस्मान् हतैतानां ततायिनः ॥ ३६ ॥ तस्मान्नार्हा वयं हंतुं वा वैराग्यं कुरु
वांधवान् ॥ स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः श्याम माधव ॥ ३७ ॥ यद्यन्तर्जयस्य
तिः लोभो पहतचेतसः ॥ कुलक्षयकृतं दोषं मित्रदोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥ कथं

॥ भ.गी. ॥

॥ ई ॥

नसेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् । कुलधायकान् ॥ ३९ ॥
कुलधये प्रणाशंति । कुलधर्माः सनातनाः । धर्मनशे ॥ ४० ॥
वत्सुतः ॥ ४० ॥ अधर्माभिभवात्कुलध्वंस इत्यंति कुलस्त्रियः ॥ ४१ ॥
जायते वर्णशंकरः ॥ ४१ ॥ संकरो नरकायेदः कुलध्वानां कुलध्वयतन्निधि
तरोत्येषां लुप्तपिण्डादकक्रियाः ॥ ४२ ॥ दोषैरेतैः कुलध्वानां वर्णशंकरका
रकैः उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥ उत्सन्नकुलधर्माः
एवमनुव्याणां जनार्दन । नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुक्रमः ॥ ४४ ॥ च्रः

होवतमहत्पापं कर्तुं व्यवसितावयम् ॥ यशज्यमुखलोभेन हंतुं स्वजनपुत्रम् ॥

४५ ॥ यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ॥ धार्तराष्ट्रारणो हनु मन्मेक्षन्
रं भवेत् ॥ ४६ ॥ ॥ संजय उवाच ॥ एवमुक्त्वा कुरुनः संख्ये रथोप ॥

शत्रुं ॥ विस्मज्य स शरं चापं शोकसंविष्टमानसः ॥ ४७ ॥ ॥ संजय उवाच ॥

तामूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ संजय उवाच ॥ ततश्च कृपया विष्टमः ॥

म् ॥ विद्वीदंतमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥

भ.गी.

७

स्तनमभिरं विद्यमसमस्थितम् ॥ १ ॥ अथ यदुच्यते यमकी ॥
कैयं मामागमः पार्थ ॥ २ ॥ अथ हृदयदौर्बल्यं तच्छोचि ॥
अर्जुन उवाच ॥ ३ ॥ कथं ज्ञायमहे मया ॥ ४ ॥ अथ च मया ॥ ५ ॥ अथ च मया ॥
नार्हा वरिष्ठ ॥ ६ ॥ अथ च मया ॥ ७ ॥ अथ च मया ॥ ८ ॥ अथ च मया ॥
॥ ९ ॥ अथ च मया ॥ १० ॥ अथ च मया ॥ ११ ॥ अथ च मया ॥ १२ ॥
॥ १३ ॥ अथ च मया ॥ १४ ॥ अथ च मया ॥ १५ ॥ अथ च मया ॥ १६ ॥
॥ १७ ॥ अथ च मया ॥ १८ ॥ अथ च मया ॥ १९ ॥ अथ च मया ॥ २० ॥
॥ २१ ॥ अथ च मया ॥ २२ ॥ अथ च मया ॥ २३ ॥ अथ च मया ॥ २४ ॥
॥ २५ ॥ अथ च मया ॥ २६ ॥ अथ च मया ॥ २७ ॥ अथ च मया ॥ २८ ॥
॥ २९ ॥ अथ च मया ॥ ३० ॥ अथ च मया ॥ ३१ ॥ अथ च मया ॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥ अथ च मया ॥ ३४ ॥ अथ च मया ॥ ३५ ॥ अथ च मया ॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥ अथ च मया ॥ ३८ ॥ अथ च मया ॥ ३९ ॥ अथ च मया ॥ ४० ॥
॥ ४१ ॥ अथ च मया ॥ ४२ ॥ अथ च मया ॥ ४३ ॥ अथ च मया ॥ ४४ ॥
॥ ४५ ॥ अथ च मया ॥ ४६ ॥ अथ च मया ॥ ४७ ॥ अथ च मया ॥ ४८ ॥
॥ ४९ ॥ अथ च मया ॥ ५० ॥ अथ च मया ॥ ५१ ॥ अथ च मया ॥ ५२ ॥
॥ ५३ ॥ अथ च मया ॥ ५४ ॥ अथ च मया ॥ ५५ ॥ अथ च मया ॥ ५६ ॥
॥ ५७ ॥ अथ च मया ॥ ५८ ॥ अथ च मया ॥ ५९ ॥ अथ च मया ॥ ६० ॥
॥ ६१ ॥ अथ च मया ॥ ६२ ॥ अथ च मया ॥ ६३ ॥ अथ च मया ॥ ६४ ॥
॥ ६५ ॥ अथ च मया ॥ ६६ ॥ अथ च मया ॥ ६७ ॥ अथ च मया ॥ ६८ ॥
॥ ६९ ॥ अथ च मया ॥ ७० ॥ अथ च मया ॥ ७१ ॥ अथ च मया ॥ ७२ ॥
॥ ७३ ॥ अथ च मया ॥ ७४ ॥ अथ च मया ॥ ७५ ॥ अथ च मया ॥ ७६ ॥
॥ ७७ ॥ अथ च मया ॥ ७८ ॥ अथ च मया ॥ ७९ ॥ अथ च मया ॥ ८० ॥
॥ ८१ ॥ अथ च मया ॥ ८२ ॥ अथ च मया ॥ ८३ ॥ अथ च मया ॥ ८४ ॥
॥ ८५ ॥ अथ च मया ॥ ८६ ॥ अथ च मया ॥ ८७ ॥ अथ च मया ॥ ८८ ॥
॥ ८९ ॥ अथ च मया ॥ ९० ॥ अथ च मया ॥ ९१ ॥ अथ च मया ॥ ९२ ॥
॥ ९३ ॥ अथ च मया ॥ ९४ ॥ अथ च मया ॥ ९५ ॥ अथ च मया ॥ ९६ ॥
॥ ९७ ॥ अथ च मया ॥ ९८ ॥ अथ च मया ॥ ९९ ॥ अथ च मया ॥ १०० ॥

चेताः॥ यच्छ्रेयःस्थानि श्रितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्ते हं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्॥ ३ ॥ नहि
प्रपश्यामि ममापनुया यच्छोकमुच्छ्रायणमिन्द्रियाणाम्॥ अवाप्य भूमावमप्यतनमृदु
राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम्॥ ८ ॥ संजय उवाच॥ ॥ एवमुक्त्वा हृषीकेशः शुभके
शः परंतप॥ नयोत्स्य इति गोविन्द मुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह॥ ९ ॥ तमुवाच हृषीकेशः
प्रहसन्निव भारत॥ सेनयोरुभयोर्युद्धे विधीदंतमिदं वचः॥ १० ॥ ॥ श्रीभगवा
नुवाच॥ अशेषान् नन्वशोचस्व प्रज्ञावादांश्च भावसे॥ गतास्तु न गतास्तु न त्वज्जो
चंति पंडिताः॥ ११ ॥ न त्वेवाहं जातु नासं न त्वन्ने मे जनाधिपाः॥ न चैव न मविव्य

॥ भ.गी ॥

॥ ८ ॥

मः सर्वे वयमतः परम् ॥ १२ ॥ देहि नोऽस्मिन् यथा देहे
तरसा प्रीधीरस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥ मात्रास्य शोऽस्तु को न ह्य
ः आगमापायिनो नित्यास्तास्तिति क्षम्य भारत ॥ १४ ॥ यं हि न
पुरुष र्वभः सम दुःख सुखं धीरं सो मृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥ नास्त्यत्र विद्यते भावो
नाभावे विद्यते सतः ॥ उभयोरपि दृष्टो न्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥ अविद्या
तु तद्विद्येन सर्वमिदं ततम् ॥ विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥
अन्नं वन इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ॥ अनादिनोऽप्रमयस्तस्माद्युद्धस्त

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

भारत ॥ १८ ॥ यस्य न वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते तदहम् ॥ उभौ तौ न विजानीतौ नायं हन्ति
न हन्यते ॥ १९ ॥ न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ॥ अजो नि-
त्यः शाश्वतो यः पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥ वेदा विनाशिनं पंथः
न भज मव्ययम् ॥ कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हंतिकम् ॥ २१ ॥ वासं विजो-
नियथा विहाय नवानि गृह्णाति नरो यराणि ॥ तथा शरीराणि विहाय जीराणि न्य-
सि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥ नैनं हृन्मन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ॥ न-
क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २३ ॥ अद्भ्यो यमदाहो यमक्लेदो शो-
न्यः

भ्रमी
६

वच नित्यसर्वगतः स्थाणु रचलोयं सनातनम् २४
कार्योयमुच्यते तस्मादेवंविदित्वेन नानुशोचितुमर्हसि
त्यजातं नित्यं वामन्यसमृतम् ॥ तथापि त्वं महाबाहो नैव शोचितुमर्हसि ॥
जातस्य हि भ्रवोर्मस्य क्व वं जन्म मृतस्य च ॥ तस्मादपरिहार्यं न त्वं ॥ चेतुमर्ह
सि २७ अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ॥ अव्यक्तनिधनानां व
चकापरिदेवना २८ ॥ आश्चर्यवत्पशुपतिकश्चिदेन माश्चर्यवद्वदितं धेव
चान्यः ॥ आश्चर्यवच्चेन मन्यः शृणोति श्रुत्वाप्येनं वेदनचैव कश्चित् २९ देही

नित्यवमध्वोयं देहे सर्वस्य भारत ॥ तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ३ ॥
स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि ॥ धर्मादियुद्धाच्छ्रेयो न्यक्षत्रियस्य न विद्य-
ते ॥ ३१ ॥ यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ॥ सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते
द्वमीदृशम् ॥ ३२ ॥ अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ॥ ततः स्वधर्मं की-
ञ्च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥ अकीर्त्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ते तदवयवम् ॥
संभावितस्य चाकीर्त्तिर्मरणदतिरिच्यते ॥ ३४ ॥ भयादणानुपरतं संसृते त्वं
हारथाः ॥ येषां च त्वं वदुःमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ ३५ ॥ अवाच्यवादांश्च

म.गी.

१०

नृदिभ्यंतितवाहिताः निन्दन्तस्तवसायं ततोऽः
प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा दास्यसे मह्यम् तस्मादुत्तिष्ठ कुरु नृप
३७ सुखदुःखसमं कृत्वा लोकां भोजयान् ततो युष्माकं
पमवाप्स्यसि ३८ एवातेभिर्हितास्तं विबुधिया गच्छिमानं
अथापार्थं कर्म बंधं प्रहास्यसि ३९ नेहा भिक्कमना शोभते प्रापवायोनं
ते त्वत्पुत्रस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ४० त्ववसायात्मिका बुद्धिरेव
हं कुरु नन्दन वज्रशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयो वयस्य शिनाम् ४१ यानि सा

पुष्पितांवाचं प्रवदन्त्यविषश्चितः॥ वेदवादरताः पार्थः नाप्यदस्तीतिवादितः॥ ४२ ॥
कामात्मानः स्वर्गपराजन्मकर्मफलप्रदाम्॥ क्रियाविशेषवद्भूता भोगैश्चर्यं गतिं प्र
ति॥ ४३ ॥ भोगैश्चर्यप्रसक्तानां तथापहृतचेतसां॥ व्यवसायादिका दुःखिः सदा
धौनविधीयते॥ ४४ ॥ त्रैगुण्यविषयावेदा निस्त्रैगुण्यो भवज्जुन॥ निर्द्वन्द्वो नि
त्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान्॥ ४५ ॥ यावानर्थ उदयाने सर्वतः संप्रुतो
दके॥ तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः॥ ४६ ॥ कर्मण्येवाधिकारस्ते
मा फलेषु कदाचन॥ मा कर्मफलहेतुर्भूर्माते संगोस्त्वकर्मणि॥ ४७ ॥ योगस्थः

भ.गी.

११

कुरु कर्माणि संगत्यक्ता धनं जय सिद्धिं विद्योक्तं न च योगः ३९
हरेण सारं कर्म बुद्धि योगाद्धनं जय ॥ बुद्धीशरसाभिन्निह कृपाणाः फलं तव
४८ बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सु कृत दुष्कृतं तदा योगाय सुखं भवति
कर्म सुकौशलं ॥ ५० ॥ कर्मजं बुद्धियुक्तं ह्यफलं त्यक्ता मर्त्यैः शराः जगत्
धवि निर्मुक्ताः पदंगद्वन्त्यनामयम् ॥ ५१ ॥ यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतिथि
मिति तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यं स्पृश स्वयं ॥ ५२ ॥ कृति विप्रतिपत्त
ते यदास्थास्यति निश्चला ॥ समावचला तु तदा योगमवाप्स्यसि ॥ ५३ ॥

धा

कुरु

॥ ११ ॥

हानिरस्योपजायते॥ प्रसन्नचेतसो ह्यामुदुहिः पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥ नानुदु
हिरयुक्तस्य नचायुक्तस्य भावना नचाभावयतः शान्तिरशान्तस्य जतः सुरम्य
॥ ६६ ॥ इदियाणां हि वरतां यत्नो ननु विधेयते तदस्य शान्तः वायुना
वमिवांभसि ॥ ६७ ॥ तस्माद्यस्य महोऽनिगृहीतानि सर्वशः ॥ इति वाणि विद्या
र्थे भ्यस्तस्य प्रजायति विष्णुता ॥ ६८ ॥ यानि शासर्वभूतानां तस्यां जा
यस्यां जायति भूतानि सानि शापयतो मुनेः ॥ ६९ ॥ आश्चर्यं यत्तु तस्मात्तु
समुद्रमाप प्रविशति यदत् तद्वै कामायं प्रविशति सर्वं यत्तु विष्णोर्निजकामा

त

१३

[illegible]

जे प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥ एव प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयता हयः ॥ यदा पुनः ॥ इति भाग्यो
मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥ यस्त्वात्मरतिरदस्तादात्म तदप्रशानवः ॥ आत्मनेव
च ३ संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥ नैव तस्य कर्ते तथो नाकृतं न ह्यकथ्यं न च वास्य
सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥ तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचरे ॥
असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥ कर्मणो वहि संसिद्धिमास्थिता जन
कादयः ॥ लोकसंग्रहमेवापि संयश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥ यद्यदाचरति श्रेष्ठं तत्तदे
वेतरो जनः ॥ स यत्प्रमाणां कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥ न मे पार्था शिकर्तव्यं

भ.गी.

१५

त्रि लोके युक्ति च न नाम वा न ज्ञाना न च तत्त्व न कम
जातु कर्मण्यतन्द्रितः मम बन्धो नुवर्तते मनःस्थायी वा
लोकान् कुर्यात् कर्म वेद हम् संकरस्य च दाता स्या न्य हन्ता नृणां प्रजाः २४ सका
ः कर्मण्यपि द्वांसो यथा कुर्वन्निभारत ज्योः द्वहंस्तथा सक्तश्च कोऽपि ज्ञायते हम्
२५ ननु हि भेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंनितां ज्ञाययेत्सर्वं हि शो विज्ञानं ननु
क्तं समाचरेत् २६ प्रकृतेः क्रियमाणानि भूतकर्मणि सर्वशः प्रहारा वि
दाता कर्त्ता ह मिति मन्यते २७ तत्त्वविन्नुमहाबाहो गुणकर्मविभागयोगः

गुरुः

१५

गुरोर्बुवर्त्तन्नश्तिमत्त्वान्नते॥ २८ ॥ प्रकृतेर्गुरोः सं ॥ सञ्जते ॥ उरा कर्मसु ॥ नानकः
त्तविदोमन्दान्कृत्स्नविन्नविचालयेत्॥ २९ ॥ मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्या ध्यात्वा
चेतसा ॥ निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यन्तान्मृतमोक्षं ॥ ३० ॥ ये मे मता मिदं नित्यमनु-
तिष्ठन्ति मानवाः ॥ प्रधावन्तो न मय्यन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कल्पोभिः ॥ ३१ ॥ ये त्वत्तदभ्यस्तु-
तो नानुतिष्ठन्ति मे भक्तम् ॥ सर्वज्ञानविमूढास्तान्निन्दितवानचेतसः ॥ ३२ ॥ सदृशं
चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ॥ प्रकृतिं यांति भूतानि नियतः किं न शिष्यते ॥ ३३ ॥
इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ॥ तयोर्न वशमागच्छतौ ह्यस्य परित्यज्यते ॥

भ.गी.

१६

३४ हे मनुज धर्मो विगुणः परमपूज्यः । धर्म्यं कर्तुं न विदुः ।
मो भयादहं ३५ ननु धर्मो विगुणः कथं केन प्रवृत्तः ।
हन्तपिवाग्धैः वलादि विविधाभ्यस्तः ३६ ननु धर्मो विगुणः
क्रोधश्च रजोगुणसमुद्भवः । अहंशो महापापकः । विद्वे नमिह देरिणम् ३७
धर्मेनावियते वह्निः यथा दशो मलेन च । यथोन्नतः हतो गर्भः ।
श्रावतं शानमेतेन ज्ञानिनो नित्यं वैरिणा । कामरूपेण को न्नेयः ।
न च ३८ इन्द्रियाणि मनो बुद्धिः स्याद्विज्ञानमुच्यते । हर्तुं विमोहयत्येष ज्ञानम् ।

३४
३५
३६
३७
३८

वृत्तदेहिनम् ॥ ४० ॥ तस्मान्त्वमिन्द्रियाण्यदौ निरस्य भरतर्षभ ॥ पापं न प्रजह्यसे
ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥ इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ॥ मनसस्तु
परा बुद्धिर्दो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥ एवं बुद्धेः परं बुद्ध्या संस्पृष्टा तानमना ॥ न हि
शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ इमं विवस्वते योगं प्रोक्तं नैह मव्ययम् ॥ विवस्वान्मनदेव प्राह स
तुरिक्षाकवेव वीत ॥ १ ॥ एवं परम्पराप्राप्तमिमं राजर्षयानिन्दतः ॥ स कालो ह

महतायोगो नष्टः परंतपः ॥ १ ॥ सखायं मया तेनैव योगः प्रोक्तः पुरातनः ॥ भक्तो सि
मे सखायं तेनैव सह संसृत इति मम ॥ २ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ अपरं भवता जन्म परं
जन्म विवस्वतः ॥ कथमेतद्विज्ञानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥ श्रीभगवानु
वाच ॥ वरुणिमयतीनानि जन्मानि तव चाजुन ॥ तान्यदं वेदसर्वाणि न त्वं वेत्स्य परं
प ॥ ५ ॥ अजोऽपि सन्नवधात्मा भूतानां मया सत्त्वित्सन् प्रकृतिस्वामि धिक्काय संभवा
त्मात्ममायया ॥ ६ ॥ सखायदाहि धर्मस्य शान्तिरिति भारत ॥ अभ्युत्थानमधर्मस्य
तदात्मानं धृजान् ॥ ७ ॥ परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ॥ ८ ॥

स्थापनार्थाय संभवाभियुगे युगे ॥ ८ ॥ जन्मकर्मचमेदिव्यमेवंयोवेत्ति तत्त्वतः ॥ त्व
त्का देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोर्जुन ॥ ९ ॥ वीतरागभयक्रोधा मत्तया मामुपाश्रिता
ः ॥ वहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥ ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजामि
महं ॥ मम वर्त्मानुवर्त्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥ कांक्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त
त इह देवताः ॥ क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥ चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं
गुणकर्मविभागशः ॥ तस्य कर्त्तारमपि मां विद्म्य कर्त्तारमव्ययम् ॥ १३ ॥ न मां कर्माणि
लिप्यन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ॥ इति मां योभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ १४ ॥ एवं

भ गी

१८

ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैर्दुःखं भुङ्क्षुः ॥ कुरु कर्मैव तस्मात्तत्पूर्वैः कृतं कृतम् ॥ १८ ॥
कर्म। केम कर्मैति। कृतं कर्मैव तस्मात्तत्पूर्वैः कृतं कृतम् ॥ १८ ॥
१९ ॥ कर्मणां हि वाच्यं वाच्यं च हि कर्मणः ॥ अकर्मणश्च वाच्यं गदना कर्म
लो गतिः ॥ १९ ॥ कर्मण्यकर्मयः पश्येदकर्मणि च कर्मयः ॥ स बुद्धिमान्मनुष्येषु सः
सुखः कृतं कर्म कृतम् ॥ १८ ॥ यस्य सर्वं सारं भाः कामसंकरं वर्जितम् ॥ ज्ञानाग्निद-
ग्धं कर्मणां तन्माहुः परितुल्यं बुधाः ॥ १९ ॥ तत्का कर्मफलं संगं नित्यं तृप्तो निराश्रयः
॥ कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित्करोति सः ॥ २० ॥ निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वं

१८

१९

परिग्रहः॥ शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषं॥ २१ ॥ यदृच्छा लाभ संतुष्टो दृढः
तोतो विमत्सरः॥ समसिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न विवध्यते॥ २२ ॥ गतसंगस्य मुक्तस्य
ज्ञानावस्थितचेतसः॥ यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते॥ २३ ॥ ब्रह्माप्येतां ब्रह्म
हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्॥ ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्म समाधिना॥ २४ ॥ दैवमेवा
परेयज्ञयोगिनः पर्युपासते॥ ब्रह्माग्नावपरेयज्ञं यज्ञेनैवोपजुहोति॥ २५ ॥ आतादी
निन्द्रियाण्यप्येव सयमाग्निमुजुहोति॥ शब्दादीन् चिन्मयाण्यप्येव इन्द्रियाग्निमुजुहोति॥ २६
॥ सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे॥ आत्मा संयमयोगाग्नौ जुहोति सा

॥ भर्गो ॥

॥ १६ ॥

नक्षत्रिते ॥ २० ॥ इत्युक्तं नपो यस्त योगयस्तुति आचरो ॥ स्वाध्यायस्तानयोगाच्च यः स
शितवता ॥ २८ ॥ आशाने जुहति प्राणं प्राणेऽपानं तथा परं ॥ प्राणपानगतोरुद्धावाः
णायामपरायणाः ॥ २९ ॥ अपरं नियताहाराः प्राणान्प्राणो जुहुहति ॥ सर्वेपेते यस्तविद
दोयस्तर्थापितकल्मषाः ॥ ३० ॥ तस्य शिष्टा मृतभुजो यां ते ब्रह्मसनातनम् ॥ नायं लोको
मयस्तस्य कृतो न्यः कुरु स तनम् ॥ ३१ ॥ एवं बह्विधायस्तः वितता ब्रह्मणो मुखे ॥ कर्म
जान् विदितान् सर्वानेव तात्वा विमोक्षसे ॥ ३२ ॥ श्रेयान्द्रव्यमया यस्तः शान्तयस्तः परन्त
पः सर्वकर्मोऽखिलं पार्थ तानेपरि समाप्यते ॥ ३३ ॥ तदिदं विप्रपिपासनेन परिब्रूयते न मे

वया ॥ इयं देक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानानि न सत्त्वदर्शिनः ॥ ३४ ॥ यद्वा त्वानुपुन मोहमेव यात्य
सि पांडव ॥ येन भूतान्पशो येषां इक्ष्वात्मान्यथो मयि ॥ ३५ ॥ अपि चेदसि पाण्डवः सर्व
भ्यः पापकृत्तमः ॥ सर्वज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥ ३६ ॥ यथैधांसि समिद्धो ग्नि
र्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ॥ ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥ ३७ ॥ न हि ज्ञानेन
सदृशं पवित्रमिह विशते ॥ तत्त्वयं योगसंक्षिप्तः कालेनात्मनि विन्दति ॥ ३८ ॥ अथावा
ध्वं भते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ॥ ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिं मच्चिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥
अतश्चाश्रदधानश्च संशयात्मा विनश्यति ॥ नायं लोकोस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः

भगी

२७

योगसंन्यस्तकर्मणां ज्ञानसंदिग्धतशयम् ॥ आत्मवत्तं न कर्मो हि ॥ निवृत्तं ते ध
नं ज्ञाय ॥ ४१ ॥ तस्या ज्ञानसंभूतं ह्यथ ज्ञानसिनात्मनः ॥ द्विहैनं संशयं यो मातिरे
त्तिदुःखारम्भ ॥ ४२ ॥ इति श्रीभगवत्गीता सप्तमोऽध्यायः ॥ अथ विद्यायां योगशास्त्रे श्री
कृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ अथ कर्मयोगः ॥ अथ कर्म
संज्ञा ॥ अथ कर्मयोगसंज्ञा ॥ अथ कर्मयोगसंज्ञा ॥ अथ कर्मयोगसंज्ञा ॥ अथ कर्मयोगसंज्ञा ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ सत्यात्मकमया गच्छन्निश्चयः कुरुतु ॥ तयोस्तु कर्मणा सात्त्विकमै
क्या वशिष्ठतः ॥ २ ॥ अथः ह नित्यसंन्यासो योगः ॥ अथः ह नित्यसंन्यासो योगः ॥ अथः ह नित्यसंन्यासो योगः ॥

गुणः

-

होः सुखं वंधात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ सांख्ययोगोऽथ गवालाः प्रवदन्ति न पंडिताः ॥ एकमप्य
स्थितः सम्पद्गुभयोर्विन्दते फलम् ॥ ४ ॥ यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ॥
एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥ संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्नोम्यो
गतः ॥ योगयुक्तो मुनिर्वह्मन् चिरेणाधिगच्छति ॥ ६ ॥ योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजिता
त्मा जितेन्द्रियः ॥ सर्वभूतात्मभूतात्मा ऊर्ध्वन्निपिनलिप्यते ॥ ७ ॥ नैव किंचित्करोमीति
युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ॥ पश्यन् हृणन् शृण्वन् शिञ्जन् श्रवन् गच्छन् स्वपन् स्वसन् ॥ ८ ॥
प्रलपन् विसृजन् क्लृप्तुमिच्छन् निमिषन् नयि ॥ इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारय

भगीः

२९

न॥ ८ ॥ ब्रह्माण्णधायकर्मणि संगत्यक्ता करोति यः ॥ लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवां
भसा ॥ ९० ॥ कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि योगिनः कर्म कुर्वति संगं त्यक्तात्म
बुद्धये ॥ ९१ ॥ युक्तः कर्मफलं त्यक्ता शांतिमाप्नोति नैष्टिकीम् ॥ अयुक्तः कामकारेण फलं
लेसक्तो निवध्यते ॥ ९२ ॥ सर्वकर्माणि मनसा स न्यस्यास्ते सुखं वशी ॥ न वदारे पुरे देही
नैव कुर्वन्नकारयेन् ॥ ९३ ॥ न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ॥ न कर्मफलं
योगी स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ ९४ ॥ नादत्ते कस्य चित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ॥ अज्ञानेनाह
तं ज्ञानं तेन मुह्यंति जन्तवः ॥ ९५ ॥ ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ॥ तेषां मः

॥ गुरुः ॥

॥ २९ ॥

दित्यवज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥ तदुदयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ॥
गच्छन्त्यशुनराहतिं ज्ञाननिर्दूतकल्मषाः ॥ १७ ॥ विशाविनयसंपन्ने ब्राह्मणोगविह
स्तिनी ॥ मुनिचैव श्रवणकेच पण्डिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥ इहैव तैर्ज्ञितः सर्गो येषां सां
मे स्थितं मनः ॥ निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥ न प्रहृष्येत्प्रियं प्रा
प्य नो द्विजेत्याप्यवाप्रियम् ॥ स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥ ग्राह्य
स्पर्शेष्वसक्तात्मा विन्दत्यात्मनियत्सुखम् ॥ स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते
२१ ॥ ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ॥ आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न ते पुरमते दु

भगी

२२

धः २२ ॥ शक्नोतीहैव प्रः सोढुं वा कदा रीरा विमोक्षणात् ॥ का कदा चो द्वं वंगंसदु
क्तः स सुखी नरः २३ ॥ यो न्न सुखान्न राग मस्तथान्न ज्योतिरेव नः ॥ स योगोऽत्र नो व
एवं ब्रह्मभूतो धिगच्छति ॥ २४ ॥ तत्र भवेदब्रह्म निहोरागं ययः ॥ कलम ॥ २५ ॥
द्वैधायतात्मानः सर्वभूतहि ते रताः ॥ २५ ॥ कामक्रोधद्विषुक्तं यतीनां यतव
म् ॥ च भित्तो ब्रह्मनिवाणं वत्तते विदिता ततोम् ॥ २६ ॥ स्य शास्त्रावावहि ॥ २७ ॥
ब्रह्मैवान्तरे भूवाः ॥ प्राणापानौ समौ ॥ २८ ॥ सा न्तरचारिणौ ॥ २९ ॥ यते नि
मनो बुद्धिः सुनिर्मलः ॥ वरायणाः ॥ विगते ॥ ३० ॥ नमः ॥ ३१ ॥ कः सदा युक्तः ॥ ३२ ॥

कारं यत्तत्तपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ॥ सुहृदंसर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमश्नुते ॥ २९ ॥
॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सन्यासयोगो नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म
करोति यः स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्विचक्रियः ॥ १ ॥ यं संन्यासमिति प्रादुर्योगी
गंतं विद्विषाण्डव ॥ न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥ आरूढो मुनेर्योगी
कर्मकारणमुच्यते ॥ योगारूढस्तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥ यदा हि नेन्द्रियार्थे
भुङ्क्तुर्लोककर्मसु यज्जते ॥ सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥ उद्धरेदात्मना

भ.गी॥

२३॥

मा. नात्मानमवसादयत् ॥ आत्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥ बंधुरात्मात्मन
स्तस्य येनात्मेवात्मना जितः ॥ अनात्मनः कुरुतु त्वं दत्तं त्वं वशं नुवत् ॥ ६ ॥ जितात्मनः
प्रशान्तस्य परमात्मा समादेत ॥ शीतलं सुखं तथामानापमानयोः ॥ ७ ॥ जा
नदिराजानां हृदयात्मा ॥ कुरुते न जितं प्रियं ॥ इत्युच्यत यागी ॥ वसन्ती दृष्टमकां वनः ॥ सु
हृदि त्रायुर्दासीनः ॥ तस्य द्वयं बंधुः ॥ साधुं च पित्रपापयुः समं ॥ द्वेर्विशिष्यते ॥ ८ ॥
योगीयुञ्जीत सततं मात्मानं रहसिस्थितः ॥ यो यः चित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥
॥ १० ॥ शुचो दशो वा तेत्याप्यस्य रमा ॥ मातुः ॥ ननु कुरुत नातिनीचं चैलाजिनः

॥ शुचः ॥

॥ १० ॥

कुशोत्तरम् ॥ ९१ ॥ तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः ॥ उपविश्यासने युञ्ज्याद्यौः
गमात्मविषुद्धये ॥ ९२ ॥ समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ॥ संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दि-
शश्चानवलोकयन् ॥ ९३ ॥ प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ॥ मनः सम्पश्य मच्चि-
त्तो युक्तश्चासीत्तमत्परः ॥ ९४ ॥ युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ॥ शान्तिं निर्वा-
णपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ ९५ ॥ नात्यश्रतस्तु योगोस्मिन्नैकान्तमनश्चतः ॥ न
चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ ९६ ॥ युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ ९७ ॥ यदा विनियतं चित्तं मात्मनेवाव

भ.गी.

२४

तिष्ठते निःस्पृह सर्वकामभ्या युक्तः पुन्यतेतदा ॥ १८ ॥ यथादीपो निरातमो नंगते
सोपमा स्मृता ॥ योगिनो यत्तद्विचक्षणं पुंशो योगमात्मनः ॥ १९ ॥ यत्रोपरमते चित्तं
निरुद्धं योगसेवया ॥ यत्र चैताश्च नात्मानं पश्यन्नात्मनि तु व्यति ॥ २० ॥ सुखमात्मनः
तिकं यत्तदुक्तिं ग्राह्यं तद्विद्यम ॥ तेनैव न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ २१ ॥
यं लब्ध्वा परलाभं मन्यते नाधिकं ततः ॥ यन्मि स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥
तं विद्या दुःखसंयोगवियोगं ॥ गच्छेत्तत्तम ॥ स निश्चयेन योक्तव्यो योगीति
विद्वाचतनः ॥ २३ ॥ संकल्पप्रभवो कामान्तरात् सर्वानशेषतः ॥ मनसैवोद्दिश्यः

॥ गुरुः ॥

ग्रामं विनियम्य समंततः॥ २४ ॥ शनैः शनैरुपरमे दुष्ठा धृतिगृहीतया॥ आत्मसंस्थं
मनः कृत्वा न किंचिदपि चिन्तयेत्॥ २५ ॥ यतो यतो निश्चरति मनश्चंचलमस्थिरं
ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वदन्त्येत्॥ २६ ॥ प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सु-
खमुन्नमम्॥ उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम्॥ २७ ॥ युञ्जन्नेवं सदात्मानं
योगी विगतकल्मषः॥ सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते॥ २८ ॥ सर्वभूतस्य
मात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि॥ इक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शिनः॥ २९ ॥
यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति॥ तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्याति॥

४ गी.

२५

३० सदैव भूतस्थितं कामं भजति क त्वनास्थितः सर्वथा दत्तमः नोपि स यागी मयि
वर्त्तते ३१ आशौचम्येन स वत्र सनं वरपति द्यो न सुखं वायदिवाङ्गः संनये
परमो मयः ३२ सत्त्वं न च प्रायं गस्त्वया प्राक्तः साप्येन मधुसूदन
तस्मात् न पश्यति चंचलं तस्मिन् स्थिरम् ३३ चंचलं हि मनः क्लृप्तप्रमाथिदल
वदृढं तस्याहं नियमं न वायोरिव सुदुःकरं ३४ श्रीभगवानुवाच असं
शयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ३५ अभ्यासेन तु कौन्तेय ब्रह्मण्यनवृत्तये ३६
श्रद्धयतात्मनो योगो ह्येष शतमेव मतः वश्यात्मना तु यतता शब्दावाप्तुमुपायतः ३७

गुरुः

३७

ई ॥ अर्जन उवाच ॥ अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः ॥ अप्राप्य योगसं-
सिद्धिं कां गतिं क्लृप्तगच्छति ॥ ३७ ॥ कश्चिन्नो भयविभ्रष्टश्चिन्नाभ्रमिव नश्यति ॥ अ-
प्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मण्यपि ॥ ३८ ॥ एतन्मे संशयं क्लृप्तहेतुमहं स्पशः
यतः ॥ त्वदन्यः संशयस्यास्य हेतूनां ह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पार्थ
नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ॥ न हि कल्याणकृत्कश्चिदुर्गतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥
प्राप्य पुण्यकृता ध्वोका नुषित्वा शाश्वतीः समाः ॥ पुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टो भि-
जायते ॥ ४१ ॥ अथ वा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ॥ एद्धि दुर्ध्वभतरं लोके

मगी
२६

जन्मयदीदृशम् ॥ ४२ ॥ तत्र ननु द्विजयोगं लभते योर्वदेहिकम् ॥ यत्तते जततोभूय
संमिधौ करुनंदन ॥ ४३ ॥ पूर्वोभासेन तेनैव द्रियते ह्यवशोपिस ॥ जिज्ञासुरपि
गस्य शब्दव्यातिवर्जित ॥ ४४ ॥ प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संपुङ्ग किल्बिषः ॥ अने
कजन्मसंसिद्धजन्तो जातिमागतिम् ॥ ४५ ॥ तपस्विभ्योदिको योगो ज्ञानिभ्योपि
मतोदिकः ॥ ४६ ॥ भिन्नभ्योको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥ ४६ ॥ योगिनामापेक्ष
वैद्यां मर्त्यतन्तारात्मना ॥ अथावा भजते यो मां समग्रं कृतमो मतः ॥ ४७ ॥
इति श्रीभगवद्गीता रूपनिबन्धुनिघायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे आत्मनो

गुरुः
२६

यमयोगो नाम यद्युध्यायः॥ ६ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ मया सक्तमन्तःकार्थयोगं युजन्
दाश्रयः॥ असंशयं समग्रं मां यथा तात्पर्यं तच्छृणु॥ १ ॥ ज्ञानं ते हं भविष्यमिदं वः
ध्याम्य शेषतः॥ य हात्वा ते ह भूयो न्यज्ञातव्यमवशिष्यते॥ २ ॥ मनुष्यानां ह स्तेषु
कश्चिद्यतति सिद्धये॥ यतनामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः॥ ३ ॥ भूमिरपो
नलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च॥ अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरव्यधा॥ ४ ॥ अपरे
यमितस्तन्याः प्रकृतिं विद्ध मे पराम्॥ जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत्॥ ५ ॥
एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय॥ अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा॥

भगी.

२७

॥ ६ ॥ मन्त्रः परतरं नास्ति । चक्षुःसि धनं जय । मयि सर्वमिदं प्रातः सूत्रे मणिगणा
इव ॥ ७ ॥ असौ ह मण्डुको न्त्यः प्रभा शशि सूर्ययोः । प्रागवः सर्ववेदेषु शक्यं वै पो
रुषं नृषु ॥ ८ ॥ पुण्ययोगः पृथिव्यां च तेजश्चास्ये विभावसे । जीवनं सर्वं भूतेषु
नयश्च मितपश्चिषु ॥ ९ ॥ राजं मांसं सर्वं भूतानां विद्विषार्थं सनातनम् । बुद्धिर्बुद्धि
यतामस्मि तेजस्तेज विना महम् ॥ १० ॥ बलं बलवतां चाहं कामरागदिवज्जितम्
॥ धर्मादिहृत्ते भूतेषु कामोस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥ ये चैव सात्विकाभावा राजसा
स्त्वामरा च ये ॥ मन्त्रस्तु तानि दिवि न हन्तेषु ते मयि ॥ १२ ॥ त्रिभिर्गुणमयैर्भावे

गुरुः

२७

रेभिः सर्वमिदं जगत् ॥ मोहितं नभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ १३ ॥ दैवीत्येवाः
गुणमयी मम माया दुरत्यया ॥ मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ १४ ॥ न मां दु
ःकृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते न राक्षसाः ॥ मायया प हतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ १५ ॥
चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोर्जुन ॥ आर्त्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥
१६ ॥ तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ॥ प्रियो हि ज्ञानिनो त्वर्थमहं स च म
म प्रियः ॥ १७ ॥ उदारः सर्वस्वैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतः ॥ आस्थितः सहियुक्तात्मा
मामेवानुत्तमां गतिं ॥ १८ ॥ वरूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवात्मां प्रपद्यते ॥ वासुदेवः स

भ.गी.

२८

र्वमिति समहात्म्यं दुर्ध्वमः १९ कामैस्ते ह्येताः पश्यन्ते नृपद्विताः
तंतं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वयाः २० आयोयांयांतनुं भक्तः प्र
यार्चितुमिच्छति तस्य तस्या चलांश्रद्धाः तमेव विदधाम्यहम् २१ सतया
श्रद्धया युक्तस्तथा श्रद्धा नो हते ॥ लभते च ततः कामान्मयेव विहितान् हिता
न् २२ अत्र वक्ष्ये फलं तेषां तद्भवत्यल्पमक्षयम् ॥ देवा देवयजो यांति भ
क्त्या यांति मामपि २३ अदत्तं दत्तं मायन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः परं भाव
मजानन्ती न मां त्यजन्तु न मम २४ नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमाया स

गुरुः ॥

॥ २८ ॥

मद ३

च२
माहृतः॥ मूढोयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम्॥ २५ ॥ वेदाहं समतीताः
निवर्तमानानि चाजुन॥ भविष्याणि भूतानि मां तु वेद न कश्चन॥ २६ ॥
इच्छा द्वेष समुत्थेन द्वंद्वमोहेन भारत सर्वभूतानि संमोहं सर्गेयांति परंत
पः॥ २७ ॥ येषां त्वन्तर्गतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्॥ ते द्वंद्वमोहनिर्मुक्ता
भजंते मां हृदयताः॥ २८ ॥ जरा मरण मोक्षाय मामाश्रित्य यतंतिये ते ब्रह्म
तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम्॥ २९ ॥ साधिभूताधिदैवं मां साधि
यस्तं च ये विदुः प्रयाणाकाले विवर्तमाने विदुर्गुणचेतसः॥ ३० ॥ ॥ इति श्री

म. गी.

२६

भगवन्मरीतासु पानेन नृपुत्रस्य विद्याया यो शास्त्रे श्री कृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञा
नयोगो नाम सत्रमं श्री कृष्ण ॥ २६ ॥ अर्जुन उवाच ॥ किं तद्वदस्व किमयात्म
किं कर्म पुरुषोत्तम ॥ अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ १ ॥ अधिया
तः कथं कोत्र देहे स्मिन् पुरुषद्वय ॥ प्रयाणकाले च कथं श्रेयोमिनि यतात्मभिः ॥
२ ॥ भगवानुवाच ॥ अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावो ध्यातुमुच्यते ॥ भूतभावो
ऽवकरो विसर्गः कर्मसंगितः ॥ ३ ॥ अधिभूतं क्षरो वः पुरुष आधिदैवतं म
अधियज्ञो ह मे वात्र देहे देहभृतांदर ॥ ४ ॥ अन्नकाले च मामेव स्मरन्तु क्वा

गुरुः

२६

कलेवरम् ॥ यः प्रयाति समझा वं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५ ॥ यं यं वापि स्मरन्
वं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ॥ तं तमेवेति कौन्तेय सदा तद्भाव भावितः ॥ ६ ॥ तस्मात्
सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युच्च च ॥ मय्यर्पितमनो बुद्धिर्मा मे वै व्यस्य संशयः ॥ ७
अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ॥ परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्त
यन् ॥ ८ ॥ कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयां समनुस्मरेद्यः ॥ सर्वस्य धाता
रमचिंत्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ९ ॥ प्रयाणा काले मनसा चलेन भ
क्त्या युक्तो योगबलेन चैव ॥ भूतैर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक् तत्परं पुरुषमुपैति दि

य१

भ.गी.
३०

यम् १० यदक्षरं दं विरोचदं विजति यतये वीतरागाः यदि हं तो प्रलच
 ये चरंति तने पदं संग्रहेण प्रवध्ने ११ सर्वदाराणि संयंभ्य मनो हृदि निहं
 श्रव ॥ सूक्ष्मा वाया तन्मशाः मायितो यागः समान् १२ मित्येकाधरा
 ज्ञप्रव्याह रन्माय नरु १३ यः प्रयाति तजन्देहं स याति परमां गतिम् १३
 न नमः प्रताः स न नमः १४ नित्यशः तस्या हं तुलभैः पार्थ नित्य युक्तस्य इ
 योगिनिः १५ ननु पत्न पुन तन्म दुःखं लयमशाश्च तम् नाप्नुवति महात्मान
 १६ विप्रा मां गताः १७ नाव भुवना ध्वजाः पुनरावर्ति नोर्जुन नापुयेः

गुरुः
३०

खा२

तत्तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १६ ॥ सहस्रयुगपर्यन्तमहर्ष्यं ब्रह्मणो विदुः ॥ रात्रिं
गसहस्रांतां ते होरात्र विदो जनाः ॥ १७ ॥ अव्यक्ताद्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ॥
रात्रागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्त संशुके ॥ १८ ॥ भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्र-
लीयते ॥ रात्रागमे वशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ १९ ॥ परस्मिन् भवो न्यो व्यक्तो-
व्यक्तात्मना तनः ॥ यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ २० ॥ अव्यक्तोक्षर इत्यु-
क्तस्तमाहुः परमां गतिम् ॥ यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ २१ ॥ पुरुषः स पर-
पार्थ भक्ता लभ्यस्त्वनन्यथा ॥ यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वं मिदं ततम् ॥ २२ ॥

॥ भगी ॥

॥ ३१ ॥

यत्र काले तत्र च घातं चैव बोधिनः ॥ प्रवृत्तायां तितकालं वक्ष्यामि भरत वर ॥ २३ ॥
अग्निर्वातः शुक्रः स एवासा उत्तरायणम् ॥ तत्र प्रयाता गच्छंति ब्रह्म ब्रह्म विद्यो जः
नाः ॥ २४ ॥ प्रमोरात्रि तथारुहः वारुणासा दक्षिणायनम् ॥ तत्र चान्द्रमसं ज्योतिः
योगी प्राप्य निवर्तते ॥ २५ ॥ शुक्ररुहं गतीत्येते जगतः शाश्वते मते ॥ एकया या
त्यन्ताहुनि मन्यया वर्तते युनः ॥ २६ ॥ नैते सती पार्थ जानन् योगी मुख्यं तिकश्च
न ॥ तस्मात्सर्वकालेषु योगयुक्ता भवार्जुन ॥ २७ ॥ विदेधुयजेषु तपस्सु चैव द
क्षानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम् ॥ अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चा

॥ गुरुः ॥

॥ ३१ ॥

यम् ॥ २८ ॥ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मसूत्रप्रकरणे योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन
संवादे महाप्रह्लादोक्तमयोगो नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
इदं बुते गुह्यतमं प्रवक्ष्यामि न सूरवे ॥ ज्ञानं विज्ञानं सहितं यद्वा त्वामोक्षसे शुभात् ॥
राजविद्याराजगुह्यं पवित्रमिदं मुत्तमम् ॥ प्रत्यक्षा वगमंधर्मं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥
२ ॥ अश्रद्धधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परंतप ॥ अप्राप्य माम्नि वर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्म
नि ॥ ३ ॥ मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ॥ मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहंते
क्षुब्धस्थितः ॥ ४ ॥ न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ भूतभृन्न च भूतहृ

मोघाशामोघकर्माणो मोघज्ञानाविचेतसः ॥ राक्षसीमासुरांचैव प्रकृतिमोहिनीश्रिताः ॥
१२ ॥ महात्मानस्तुमां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ॥ भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भू-
त्तादिमव्ययम् ॥ १३ ॥ सततं कीर्त्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः नमस्यन्तश्च मां भ-
क्ता नित्ययुक्ता उपासते ॥ १४ ॥ ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते ॥ एकत्वेन
पृथक्त्वेन बहुधा विष्मन्तो मुखम् ॥ १५ ॥ अहंकृतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौघधम् ॥
मंत्रोहमहमेवाज्यमहमग्निरहं कुतः ॥ १६ ॥ पितामहस्य जगतो माता धाता पिताम-
हः ॥ देयं पवित्रं मां दारकृत्तामयजुरेव च ॥ १७ ॥ गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः ॥

गी ॥ १॥
॥ १॥

शरणं सुहृत् प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं दीनमययम् ॥ १८ ॥ तथामहमहम्
मं निगृह्णामुत्सृजामिव ॥ १९ ॥ त्रिभिर्वादि
मासो मयाः पूतपापाय तैरिष्टास्मृतिप्रार्थयन्ते ॥ तेषु एव मासाय सुरेन्द्रलोकम
हं दिव्यान्दि ब्रह्मभोगान् ॥ २० ॥ ततं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणो पुण
मल्लोको वशंति ॥ एवं यथा यममनु प्रपन्ना गता गतं कामकामालभन्ते ॥ २१ ॥
यत्र यत्र भवेत्तत्तत्तं येन नाः पश्युपासते ॥ तेषां नित्याभियुक्तानां यागधर्मवहा
यः ॥ २२ ॥ यः यत्र देवताभक्ता यजंते श्रद्धयान्विताः ॥ तेषामेव कौन्तेयः

गु ॥ १॥
॥ १॥

यजंतो विधिपूर्वकम् ॥ २३ ॥ अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ॥ न तु मामभि-
जानन्ति तत्त्वेनातश्चादंतिते ॥ २४ ॥ यांति देवव्रता देवान् पितॄन्यांति पितॄव्रताः ॥
भूतानि यांति भूते ज्ञा यांति मया जिनोपि मान् ॥ २५ ॥ पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे-
भक्ता प्रयच्छति ॥ तदहं भक्त्युपहतमश्रुमि प्रयतात्मनः ॥ २६ ॥ यत्करोषिय द-
त्तासि यजुहोसि ददासि यत् ॥ यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरु स्वमदर्थकम् ॥ २७ ॥
शुभाशुभफलैरेवं मोक्षसे कर्मबन्धनैः ॥ संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपै-
ष्यसि ॥ २८ ॥ समो हं सर्वभूतेषु न मे द्वेषास्ति न प्रियः ॥ ये भजंतितु मां भक्ताः

धायांयोगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविशाराजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः
॥ ६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भूय ये व महाबाहो शृणु मे परमं वचनं ॥ यत्ने हं प्रि
यमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १ ॥ न मे विदुः सुरगणाः प्रभवन् महर्षयः ॥
अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥ यो मामजमनादिंच वेत्ति तोः
कमहेश्वरम् ॥ असंमूढः तमन्त्रेषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ बुद्धिर्ज्ञानमसंमो
हः क्षमासत्यदमः शमः ॥ सुखं दुःखं भवो भावो भयं चाभयमेव च ॥ ४ ॥ अहिं
सासमतातुष्टिः क्षयोदानं यशो यशः ॥ भवंति भावा भूतानां भूत एव पृथग्विधाः

॥ भ. गी. ॥

॥ ३५ ॥

॥ ५ ॥ महस्यैव सप्रपूर्व नवा नून दत्ता वा ॥ महस्यैव सप्रपूर्व नवा नून दत्ता वा ॥
माः प्रजाः ॥ ६ ॥ यतो विभूतिं वा गन्धमभ्युपैवेति तत्त्वतः ॥ सो वेकं येन दत्ता वा ॥
तेनाद ॥ यः ॥ ७ ॥ अहं विस्पृष्टो मत्तः सर्वं प्रवृत्तते ॥ इति मत्वा भजन्नेमाः
तुधाभादममन्ति ॥ ८ ॥ मच्चितामकृतश्राणा जेधयन्तः परस्परम् ॥ हृष्यन्त
श्च मां नित्यं तुष्यन्ति चरन्ति नतः ॥ ९ ॥ तेषां सत्तत्त्वानां भजतां प्रीतिपूर्वक
म् ॥ दत्ता वा ॥ १० ॥ तेषां सत्तत्त्वानां भजतां प्रीतिपूर्वक
म् ॥ दत्ता वा ॥ ११ ॥ तेषां सत्तत्त्वानां भजतां प्रीतिपूर्वक
म् ॥ दत्ता वा ॥ १२ ॥ तेषां सत्तत्त्वानां भजतां प्रीतिपूर्वक

॥ गु. ॥

॥ ३५ ॥

आहुत्वा मृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ॥ असितो देवलो व्यासः स्वयं च वद वीर्यमे ॥
१३ ॥ सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ॥ न हिते भगन् व्यक्तिं विदुर्देवानदानवाः ॥
१४ ॥ स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ॥ भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पतेः ॥
१५ ॥ वक्तुमर्हस्य शेषेण दिव्यात्मा विभूतयः ॥ याभिर्विभूतिभिर्ध्रौकानिमा
त्वं व्याप्यति स्थितिः ॥ १६ ॥ कथं विद्यामहं योगीस्त्वां सदा परिचिन्तयन् ॥ केषु केषु च
भावेषु चिन्तोसि भगवन्मया ॥ १७ ॥ विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ॥
भूयः कथय तन्निर्हिंश एव तोनास्ति मे मृतम् ॥ १८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हन्तः

॥ मंगी ॥

॥ ३६ ॥

नेकथयिष्यामि दिव्याह्यात्मविभूतयः ॥ प्राधान्यतः कुरुष्वेष्ट नास्त्यनोविस्तरस्य मे ॥
१८ ॥ अहमात्मा गुडाकेशः सर्वभूताशयाः ॥ अहमादिश्रमभ्यं च भूतानां मन्त्ररुचि-
व ॥ १९ ॥ आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ॥ मरीचिर्मरुतामस्मिन्क्षत्रा-
णामहं शशी ॥ २० ॥ वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मिन्वासवः ॥ इन्द्रियाणां मनश्चा-
स्मि भूतानामस्मिन्चेतना ॥ २१ ॥ रूपाणां शंकरश्चास्मि विज्ञेशो यक्षरक्षसाम् ॥ वस्तूनां
पादकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ २२ ॥ पुरोधसां च मुखं मां विद्विषाथ ब्रह्मस्य ॥
तिर ॥ सेनानीनामहं रुद्रः सरसामस्मिन्सागरः ॥ २३ ॥ महर्षीणां भृगुरहंगिरामस्मि

॥ गुरुः ॥

॥ ३६ ॥

कमक्षरम्॥ यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मिन्पावराणां हिमालयः॥ २५ ॥ अथः सर्वदक्षाणां
देवर्षीणां च नारदः॥ गंधर्वाणां चित्ररथः॥ सेडानां कपिलो मुनिः॥ २६ ॥ नुचैः अवसः
मश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम्॥ ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम्॥ २७ ॥
आयुधानामहं वज्रं धेनूनां मस्मिकामधुक॥ प्रजनश्चास्मिकन्दर्पः सर्पाणामस्मिवा
सुकिः॥ २८ ॥ अनन्तश्चास्मिनागानां वरुणो यादसामहम्॥ पितॄणामर्यमावा ६
स्मि-यमः संयमतामहम्॥ २९ ॥ प्रह्लादश्चास्मिदैत्यानां कालः कलयतामहम्॥ मृ
गाणां च मृगेन्द्राहं देवतेयश्च पक्षिणाम्॥ ३० ॥ पवनः पवतामस्मिरामः शस्त्रधृता

॥ भ. गी. ॥

॥ ३७ ॥

महम् ॥ उवाणाम्मकरश्चास्मिस्वोत्तमा मस्मिजा हूवी ॥ ३१ ॥ सर्गाणामादिरन्तश्चमधं
चैवाहमर्जुन ॥ अध्यात्मविद्याविद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ ३२ ॥ अक्षराणामका
रोस्मिद्धं द्वः सामासिकस्य च ॥ अहमेवाक्षयः कालो धाता हं विश्वतो मुखः ॥ ३३ ॥
मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्रवश्च भविष्यता ॥ कीर्तिः श्रीवाक्कनारीणां स्मृतिर्मधा धृ
तिः क्षमा ॥ ३४ ॥ हहत्सामतथा साम्नां गायत्री छंदसामहम् ॥ मासानां मार्गशीर्षो
हमन्तु तां ह माकरः ॥ ३५ ॥ पूतं कल यता मस्मि ते जसे जस्विनामहम् ॥ जयोस्मि
व्यवसाया ॥ सत्त्वसत्त्वतामहम् ॥ ३६ ॥ हृषीनां वासुदेवोस्मि पांडवानां धनंज

॥ गुरु ॥

॥ ३७ ॥

यः॥ मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना ३॥ ३७ ॥ दंडोदमयतामस्मि नीतिरस्मि
जिगीयताम्॥ मौनं चैवास्मि गुह्यं नानां ज्ञानं नानवतामहम्॥ ३८ ॥ यश्चापि सर्वं कुरु-
तानां दीर्घं तदहमर्जुन॥ न तदस्ति विनायत्स्यान्मया भूतं चराचरम्॥ ३९ ॥ नां-
तोस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप॥ एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्मरो मया
४० ॥ यश्च द्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमद्भूर्जितमेव वा॥ तत्तद्देवावगच्छत्वं मम ते ज्ञोः संभ-
वम्॥ ४१ ॥ अथ वा वदन्नेतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन॥ विष्टभाहमिदं हस्तमेकां-
शेन स्थितो जगत्॥ ४२ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां श्री

॥ भ. गी. ॥

॥ ३८ ॥

रुक्माङ्गनसंवादे विभक्त्या गानाम दशमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ अर्जुन उवाच ॥ मदनुग्र
हाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ॥ यच्च योक्तुं वचसे न मोक्षेयं विगतो मम ॥ १ ॥
भवाप्ययो हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशोभया ॥ त्वत्तु कमलपत्राक्षमाहात्म्यमपि चावयं
॥ २ ॥ एवमेतद्यथास्थत्वात्मानं परमेश्वर ॥ द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमेश्वरं पुरुषोत्तम
म ॥ ३ ॥ मत्पसे यदि तच्छृण्वन्मया द्रष्टुमिति प्रभो ॥ योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्तमा
नमः प्रयम ॥ ४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्र
काः ॥ नानाविधानि दिवानि नानावर्णाकृतानि च ॥ ५ ॥ पश्यादित्यान्वसूनुश

॥ गुरुः ॥

॥ ३८ ॥

नञ्चिनौमरुतस्तथा॥ वह्न्यदृष्टपूर्वाणि यथाश्रय्याणि भारत॥ ६ ॥ इहेतरेषां जग
त्कृत्स्नं पश्याद्यसत्त्वाचरम्॥ मम देहे गुडाकशयश्चान्यद्रुमि कृत्स्नि॥ ७ ॥ ननु मां
सक्यसे द्रष्टुं मनेनैव स्वचक्षुषा॥ दिव्यंददामिते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम्॥ ८ ॥
संजय उवाच॥ एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः॥ दर्शयामास पार्थाय परमं रूपं
मैश्वरम्॥ ९ ॥ अनेकवक्त्रनयनमनेकाहुतदर्शनम्॥ अनेकदिव्यभरणं दिव्याने
कोयतायुधम्॥ १० ॥ दिव्यमात्माम्बरधरं दिव्यगंधानुतेपनम्॥ सर्वश्रव्यमयं दे
वभनन्तं विश्वतोमुखं॥ ११ ॥ दिविस्तूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्पिता॥ यदि भा

॥ भ. ग. ॥

॥ ३२ ॥

सहस्री साक्षात्सप्तममहात्मनः ॥ १२ ॥ तत्रैकस्य जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ॥
अपमं देवदेवस्य शरीरे पादद्वयं तदा ॥ १३ ॥ ततः सविस्मयादिष्टो हृष्टरोमाधनं जग
यः ॥ अगम्यशिरसा देवं कृतांजलि रभायत ॥ १४ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ पश्यामि दे
वास्तवदेवरेहे सर्वास्तथा भूतविशेषसंघान् ॥ वत्सारागमीशंकमलासनस्थं मूर्ध्नि
प्रसर्वांशुरगाम्बुदिव्यान् ॥ १५ ॥ अनेकबाहुदरवक्त्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वलोचनं त
त्पुत्रं ॥ नान्नममभ्यं न पुनस्तवादीं पश्यामि विश्वेश्वरविश्वरूपं ॥ १६ ॥ किरीटि
नंगदिनं च कृतांजलिं तजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ॥ पश्यामि त्वां दुर्निरीक्षं समन्तात्

॥ गुरुः ॥

॥ ३२ ॥

दीपानलार्कधृतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥ त्वमक्षरं परमं वेदीतव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं नि-
 धानं ॥ त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्रासनातनस्तं पुरुषोमतो ॥ १८ ॥ अनादिम-
 ध्यान्तमनंतवीर्यमनन्तबाहुं शशिसूर्यनैत्रं ॥ पश्यामि त्वां दीप इताशवक्रं स्व-
 तेजसा विश्वमिदं तपंतम् ॥ १९ ॥ यावापृथिव्योरिदमंतरं ह्रिया प्रंतव्यै केन-
 दिशश्च सर्वाः ॥ दृष्ट्वा हुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मम् ॥ २० ॥
 अमी हेत्वांसुरसंघा विशन्ति कचिद्भीताः प्रांजलयो गच्छन्ति ॥ स्वप्नीत्युक्ता महा-
 विमिश्रसंघाः ॥ वन्ति त्वास्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥ २१ ॥ रुद्रादि त्वावसवो ये चः

॥ भगोः ॥

॥ ४० ॥

साधाविश्वेभिनोमरुतश्चोष्मपाश्च ॥ गंधर्वयक्षाः सुरासिद्धसंघावीक्षन्ते त्वां विदिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥ रूपं महत्ते व ऊ व ऊ नेत्रं महाबाहो व ऊ वा कुरुपादम् ॥ व ऊ दूरं व ऊ दृष्ट्वां करालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ २३ ॥ नभः स्पर्शदीप्तमने कवरां व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ॥ दृष्ट्वा हित्वां प्रव्यथितां तरात्मा धृतिं न विदमिशमंच विद्वो ॥ २४ ॥ दंष्ट्रा करालानि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलसंनिभानि ॥ दिशो न जाने नलभे च शर्म प्रसीद देवेश जगं निवास ॥ २५ ॥ अमी च दत्त्वां धतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवावनिपालसंघैः ॥ भीष्मो द्रोणः सुतपुत्रस्तथा सौस

॥ गुरुः ॥

॥ ४० ॥

हासदीयेरपियोधमुखैः॥ २६॥ ^{गुण}वक्राणितेत्वरमा^{लु}विशंति दंष्ट्राकरा^{लु}निभया
नकानि॥ केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु संदृश्यन्ते च एतैरुत्तमाङ्गैः॥ २७॥ यथा
नदीनां बहवो मधुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा इवन्ति॥ तथा तवामीनरलोकवीराः
विशंति वक्राण्यभि विज्वलन्ति॥ २८॥ यथा प्रदीपं ज्वलनं पतंगा विशंति न
शाय समुद्रवेगाः॥ तथैव नाशायति शंतिलोकाः सत्वापि वक्राणि समुद्रवे
गाः॥ २९॥ लेलित्यसंग्रसमान समन्ताद्भोकान् समग्रान् बदनैर्ज्वलद्भिः॥ ते जी
भिर्गुर्यजगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो॥ ३०॥ आख्याहि मे को

॥ भ. गी. ॥

॥ ४९ ॥

भवानुग्रहो नमोऽस्तुते देवदत्तः ॥ विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमायं नहि प्रजानामितद्व
निम् ॥ ३१ ॥ श्रीमद्गवानुवाच ॥ काहोऽस्मलोकस्य हृत्पदोऽस्मिन्माहर्तुमिच्छते
नः ॥ अनेपित्वान्नमविष्यंति सर्वे ये वस्थिताः प्रपत्नीकेषु योधाः ॥ ३२ ॥ तस्मात्तु नैव
यशो लभस्व जित्वा शत्रून् भूध्वराजं समृद्धं ॥ पर्येवैते निरुताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भवस
त्तावचिन् ॥ ३३ ॥ डोणं च भीष्मं च जय द्रुपं च कर्णं च ॥ तथा नान्योन्यो धवीरान् ॥ मया ह
तांस्तु ॥ जोहि माध्यायि ॥ सुख्य स्वजेता सिरणो सपत्नान् ॥ ३४ ॥ संजय उवाच ॥ एतं कुत्वा
वचनं केशव ॥ कृतान्त्रितेनैव नानः ॥ करीटी ॥ नमस्कृत्वा भूय एवाह रुद्रं सग ऊदंभीत

॥ गुरुः ॥

॥ ४९ ॥

भीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥ अर्जुनेवाच ॥ स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत्यनुज्यते
च रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति वसिष्ठसंघा ॥ ३६ ॥ कस्माच्च ते न नमो रत्न
हात्मन् गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्तृ ॥ अनन्तदेवेश जगन्निवात त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत्
॥ ३७ ॥ त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वं मस्य विश्वस्य परं निधानम् ॥ वेत्तासिवेशं च परं च धा
मत्वया तत्तं विश्वमनन्तरूप ॥ ३८ ॥ वायुर्यमोग्निर्वरुणः शशंकः प्रजापतिस्त्वं प्रपिता
महश्च ॥ नमो नमस्तेस्तु सहस्रं कृत्यः पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ ३९ ॥ नमः पुरस्ताद
थ हृष्टतमा नमो जुते सर्वतएव सर्व ॥ अनन्तवीर्यामि तविक्रमस्त्वं सर्वसमाक्षोसित

॥ भृगा ॥ नोति सर्वः ॥ ४० ॥ त्वोतमत्वा प्रसभं यडुक्तं हेरुल्लहेया दवहे सत्वा त ॥ अजानेन ॥ ४१ ॥
 मानं तवेदं मया प्रयादा त्पणाय नवापि ॥ यच्चाहं सार्थं ससत्तु नो सि विहार शर मन
 जनेषु ॥ एकोथ वाप्य युत तत्समक्षं तक्षामये त्वामृहमप्रगेयम् ॥ ४२ ॥ पितृसिलोक्त
 स्पचरा चरस्य त्वमस्य पूज्यस्य गुरुगरीयान् ॥ नत्वत्समोऽस्य भवधिकः कृतो न्यो लोकत्रयेण
 प्रतिमद्रभावः ॥ ४३ ॥ तस्मात्पणाम्प प्रणिधा यकार्यं प्रसादये त्वामहमीशमीशम्
 पितृव कुनस्य सर्ववसारुः ॥ प्रियः प्रियायार्हसि देवसौ तुम् ॥ ४४ ॥ अहृष्टपूर्वं हविः
 ता नो हृष्टं न नो हृष्टं मयितं नो भि ॥ तदेव मे दर्शय देवरूपं प्रसीद देवेश जगन्निः

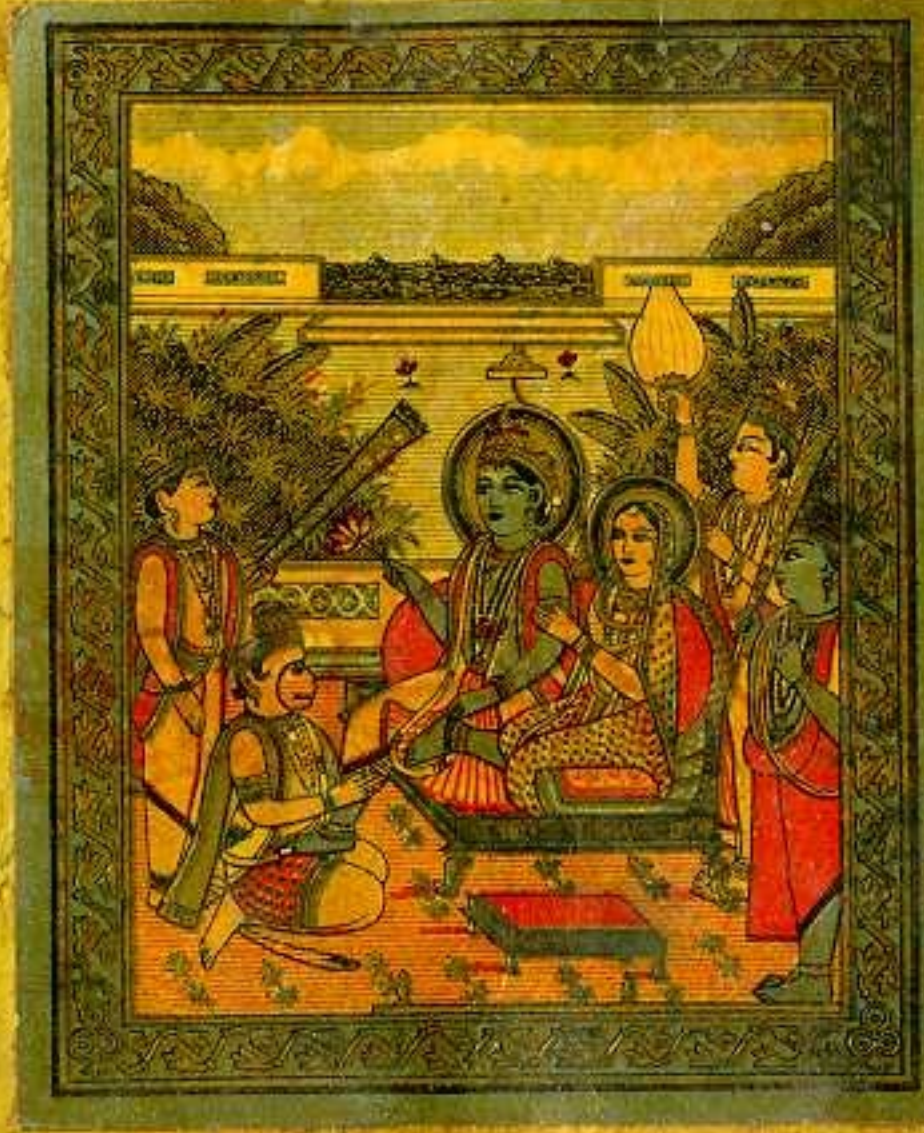
गुरुः ॥
 ४२ ॥

वास ॥ ४५ ॥ केरीटिनंगदिनंचक्ररुस्मिद्धामित्वां इषु महंतथैव ॥ तेनैवरूपेणाचतु
र्भुजेन सहस्रवाहो भवविष्णुमूर्ते ॥ ४६ ॥ श्रीभगवानुवा ॥ मया प्रसन्नेन तवाङ्गनेदं
रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ॥ तेजोमयं विष्णुमन्त्रमाद्यं यन्मे त्वदन्तेन न दृष्टपूर्वम् ॥ ४
७ ॥ न वेद यज्ञाध्ययनेन न दानेन न च कुर्याभिर्न तपोभिरुग्रैः ॥ एवं रूपः शक्य अहं नृलो
केऽप्यु त्वदन्तेन कुरु प्रवीर ॥ ४८ ॥ मातेत्यथा माच विमूढभावो दृष्ट्वा रूपं घोरमी
दृष्टुममेदं ॥ व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनरुत्तरेत देव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ४९ ॥ संज
य उवाच ॥ ॥ इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ॥ आश्वासयामास

॥ भ.गी. ॥

॥ ४३ ॥

मा मत्तभीतमेतन्मत्वा तु न
अर्चयन्त उवाच ॥ ४३ ॥ देमाः
न ॥ इदानीमस्मि संवत्सः ६
श्री भगवानुवाच ॥ सु दुर्द
त्मन ॥ देवाश्च यस्या रूपस्य
२ ॥ नाहं वेदेन तपमान
वा विद्ध ॥ ४३ ॥ इदं वानसि

सौम्यवयुर्महात्मा ॥ ४४ ॥
तु यं रूपं तव सौम्यं तद्वा द
सचेताः प्रकृतिगतः ॥ ४५ ॥
शमिदं रूपं दृष्टवानसि य
नित्यं दर्शनकाक्षिणाः ॥ ४६ ॥
दानेन न च जया ॥ शक्यं
मां यथा ॥ ४७ ॥ भक्त्या तव

॥ गुरुः ॥

॥ ४३ ॥

नवायाशकश्चहमेवंविधोर्जुनः॥ज्ञातुंद्रष्टुंचतत्वेनप्रवेष्टुंचपरंतपः॥ ५४ ॥मत्कर्म
कृन्मत्परमोमद्रक्तःसंगवर्जितः॥निर्वैरःसर्वभूतेषुयःशामेतिपांडवः॥ ५५ ॥
इतिश्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सुब्रह्मविद्यायांश्रीकृष्णार्जुनसंवादेविश्वरूपदर्शनी
नामैकादशोऽध्यायः॥ ११ ॥ ॥अर्जुनउवाच॥एवंमततयुक्तायेभक्तास्तोपशु
पासते॥येचाप्यक्षरमवक्तुंतेषांकेयोगवित्तमाः॥ १ ॥श्रीभगवानुवाच॥मय्यावे
क्ष्यमनोयेमांनित्ययुक्ताउपासते॥अद्वयापरयोपेतास्तेमेयुक्ततमामताः॥ २ ॥
येचाक्षरमनिर्देश्यमवक्तुंपशुपासते॥सर्वत्रगमचिंत्यचकूटस्थमचलंक्रवम्॥ ३ ॥

॥ भ. गी. ॥

॥ ४४ ॥

सन्नियमेति यशामं सर्वत्र सममुद्ययः ॥ तेन मुंवेति मामेव सर्वभूत निरताः ॥ ४ ॥
शोधिकतर स्तेषां मय क्ता सकृच्चैतसाम् ॥ अयं क्ता हि गतिः स्वदेहवद्विरवाप्यते ॥ ॥
येतु सर्वाणि कर्माणि मयि सन्त्यस्य मत्परा ॥ अनन्येनैव योगेन भां जायंत उपासते ॥ ॥
तेषां महं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ॥ मयामि न विराट्पार्थ मय्यावेशितचे ॥ साम्
॥ ७ ॥ मयेव मनसा धत्स्व मयि दिविकाराय ॥ नेव सिष्यसिमयेव अत उ दं
न संशयः ॥ ८ ॥ अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ॥ अभ्यासयोगेन ततः
मामिहा बन्धनं जय ॥ ९ ॥ अभ्यासेऽप्यसमर्थोसिमि कर्मपरमो भव ॥ मदर्थं

॥ गुरुः ॥

मपि कर्माणि कुर्वन्ति द्विमवासादि ॥ १० ॥ अथैतदप्यशक्तेः ॥ नैव योगमात्रि
तः ॥ सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मावान् ॥ ११ ॥ त्रेयोहितानमभासाज्ञाना
ज्ञानं विशिष्यते ॥ भ्रानात्कर्मफलत्यागः क्षणाकांतिरनंतरम् ॥ १२ ॥ अद्वैत
सर्वभूतानां मैत्रं कुरुणस्व च ॥ निर्ममोतिरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १३ ॥
संतुष्टः सततं योगी यतात्मा इह निश्चयः ॥ मय्यर्पितमनो बुद्धिर्यो मद्भक्तः समेप्रियः
॥ १४ ॥ यस्यान्तो द्विजते लोको लोकान्तो द्विजते च यः ॥ हर्षा मर्षा भयो द्वे गौर्मुक्ताय
ः स च मे प्रियः ॥ १५ ॥ अनपेक्षस्तु चिदक्षयः सीनो गतमथः सर्वारंभपरित्यागी ॥

॥ भगो ॥

॥ ४५ ॥

यौमद्रक्तः समेप्रियः ॥ १६ ॥ यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ॥ शुभाशुभं वि-
त्सङ्गी भक्तिमान् यममेप्रियः ॥ १७ ॥ समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ॥ १८ ॥
हस्तु शत्रुः खेडुः समः संगविवर्जितः ॥ १९ ॥ तुल्यनिन्दारुतिर्मौनो संतुष्टो येन केन
चित् ॥ आनेकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान् मेप्रियो नरः ॥ २० ॥ ये तु धर्मासक्तमिदं यथा-
क्तं वदन्ति सते ॥ अदधाना मत्परमा भक्तास्ते तीव्रमेप्रियाः ॥ २१ ॥ इति श्री भग-
वद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम
महादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ प्रहृतिं पुरुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव

॥ पुरुः ॥

॥ ४५ ॥

च॥ एतदेदितुमिच्छामि शान्तं तेयंचकेशव॥ १ ॥ आभगवानुवाच॥ इदं शरीरं
कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते॥ एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तदिदः॥ २ ॥
क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत॥ क्षेत्रज्ञो रत्नयोजनं यत्तद्ज्ञानं मतं मम
॥ ३ ॥ तत्क्षेत्रं यच्च यादृकं यद्विकारितश्च यत्॥ स च यो यत्प्रभावश्च तत्समा
सेन मे शृणु॥ ४ ॥ नृषिभिर्वक्त्रधातीतं हं दोभिर्विविधैः पृथक्॥ ब्रह्म सूत्रपदे
श्चैवं हेतुमद्भिर्निश्चितैः॥ ५ ॥ महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च॥ इ
दियाणि दृश्ये कं च द्रव्येन्द्रियगोचराः॥ ६ ॥ इहाक्षयः सुखं दुःखं संघातश्चै

॥ भर्गी ॥

॥ ४६ ॥

तनाधृतिः ॥ एतन्मोक्षं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ७ ॥ अमानित्वमदंशितम्
महिंसाक्षांतिर्जवम् ॥ आचार्योपासनं शौचं स्वेयमात्मविनिग्रहः ॥ ८ ॥
धैर्यं वीर्यं भयं हंकार एव च ॥ जन्म मृत्यु जरा व्याधि दुःख दोषा तु दर्शनम् ॥ ९ ॥
असक्तिरनभिष्वंगः पुत्रदारगृहादिषु ॥ नित्यं वसमचित्तं तदमिष्टानि द्यौपयन्ति
षु ॥ १० ॥ मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ॥ विविक्तदेशसेवित्वमरति
जनसंसदि ॥ ११ ॥ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ॥ एतज्ज्ञानमिति
प्रोक्तमज्ञानं यदतो न्यथा ॥ १२ ॥ ज्ञेयं यन्न तत्प्रवक्ष्यामि यज्ञात्वा मृतमश्नुते ॥ अना

॥ गुरुः ॥

॥ ४६ ॥

दिमत्परं ब्रह्म न सन्नना स दुच्यते ॥ १३ ॥ सर्वतः पाणिपादं त सर्वतोऽक्षिशिरोमुख
म् ॥ सर्वतः श्रुतिमध्वोके सर्वमाह्वयति द्युति ॥ १४ ॥ सर्वेन्द्रियगुणाभासं स
र्वेन्द्रियविवर्जितम् ॥ असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणाभोक्तव ॥ १५ ॥ वहिरंद
तश्च भूतानां सचरंचरमेव च ॥ सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चांतिके च तत् ॥ १६ ॥
अविभक्तं च भूनेषु विभक्तमिदं स्थितम् ॥ भूतभर्तृ च तद्देयं ग्रसिषु प्रभविषु
च ॥ १७ ॥ ज्योतिष्मत्तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ॥ ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि स
र्वस्य स्थितम् ॥ १८ ॥ इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ॥ मद्रक्तस्तः

॥ भ. गी. ॥

॥ ४७ ॥

द्विसाथमज्ञवायोपपद्यते ॥ १९ ॥ प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्यनादौ उभावपि ॥
अगुणां चैव विद्धि प्रकृतिं संभवान् ॥ २० ॥ कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिः
ते ॥ पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २१ ॥ पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्तुं प्र-
तिजानातुं गणान् ॥ कारणां गुणसंगोऽस्य सदस्यो निजन्मसु ॥ २२ ॥ उपद्रष्टा गुण-
चभर्ता भोक्ता महेश्वरः ॥ परमात्मेति वा श्रुत्वा देहे स्मिन् पुरुषः परः ॥ २३ ॥ य एवं
वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ॥ सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयो भिजायते ॥ २४ ॥
ध्यानेनात्मनि पश्यंति केचिदात्मनमात्मना ॥ अतोऽसौ खेन योगेन कर्मयोगेन

॥ गुरुः ॥

॥ ४७ ॥

वापरो॥ २५ ॥ अतो तेन मज्जा नन्तः श्रुत्वा नेपउपासते॥ तेपि चातितरं तेव भूतं
श्रुतिपरायणाः॥ २६ ॥ यावत्संजायते किंचित्सत्त्वं स्यादवरजं गन्धम॥ क्षेत्रं क्षेत्रं
ज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ॥ २७ ॥ समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम्॥ वि
नश्यत्स्वविनश्यत्तं यः पश्यति सपश्यति॥ २८ ॥ समं पश्यति सर्वत्र समं वशि
तमीश्वरम्॥ न हि नस्त्वात्मना त्मानं ततो याति परां गतिम्॥ २९ ॥ प्रकृत्यैव
च कर्माणि क्रियमानानि सर्वशः॥ यः पश्यति तथा त्मानं मे कर्तारं सपश्यति॥
यदा भूतं पृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति॥ ततश्च तद्विशारं ब्रह्म संपश्यति॥

॥ श्रीगौरी ॥

॥ ५८ ॥

॥ ३१ ॥ अथ दिवा निगुणात्वात् परमात्मा यमयः ॥ शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न कर्मोति
लिप्यते ॥ ३२ ॥ यथा सर्वगतं शोक्ष्मादाकाशं नापि लिप्यते ॥ सर्वत्रावस्थितो ह तेजः ॥
तमानोऽपि लिप्यते ॥ ३३ ॥ यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ॥ क्षेत्रं क्षेत्री तथा
क्षेत्रप्रकाशयति भारत ॥ ३४ ॥ क्षेत्रं क्षेत्रज्ञं योरेवमंतरं ज्ञानचक्षुषा ॥ भूतप्रकृतिमा
क्षं च ये विदुर्यंति ते परम् ॥ ३५ ॥ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
महाभारतस्य अध्यायः १३ ॥ ॥ गच्छात्ते श्रीकृष्ण उवाच ॥ क्षेत्रं क्षेत्रज्ञं तज्ज्ञाननिर्देशो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ परं ह्यप्रवक्ष्यामि ज्ञानार्तां ज्ञानमुत्तमम् ॥ यज्ञात्ता मुनयः सर्वे परं

॥ गुरुः ॥

॥ ५८ ॥

संमिद्धिमितोगताः॥ १ ॥ इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः॥ सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रः
लयेन व्यथन्ति च॥ २ ॥ समयोनिर्महद्ब्रह्मतस्मिन् गर्भं दधाम्यहम्॥ संभवः सर्वभूता
नां ततो भवति भारत॥ ३ ॥ सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः संभवन्ति याः॥ तासां ब्रह्म मह
द्योनिरहं बीजप्रदः पिता॥ ४ ॥ सत्त्वं रजस्तम इति गुणा प्रकृतिः संभवाः॥ निवध्नं
ति महाबाहो देहे देहिनमवयम्॥ ५ ॥ तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम्॥
सुखसंगेन वद्भाति ज्ञानसंगेन चानघ॥ ६ ॥ रजो रागात्मकं विद्धि तद्ध्वासंगसमु
द्रवम्॥ तन्निवद्भाति कौन्तेय कर्मसंगेन देहिनम्॥ ७ ॥ तमस्तु ज्ञानजं विद्धिः

भ.गी.

॥४६॥

मोहनं सर्वदेहितां ॥ प्रमादालस्य निद्राभिस्तन्निवध्नाति भारतः ॥ ८ ॥ सत्त्वं सुखं संजयतिः
रजः कर्मणि भारतः ॥ ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥ रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं
भवति भारतः ॥ रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा १० सर्वद्वारेषु देहे स्मित्यकाश उप-
जायते ॥ ज्ञानं यदा तदा विद्यादि दृष्टं सत्त्वं मित्युत ॥ ११ ॥ लोभप्रवृत्तिरारंभः कर्मणामस-
मस्पृहा ॥ रजस्पेतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभा ॥ १२ ॥ अप्रकाशो प्रवृत्तिश्च प्रमादो मोहः
एव च ॥ तमस्पेतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥ १३ ॥ यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति दे-
हभूतः ॥ तदोत्तमविदाध्वो कान्तमलान् प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥ रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिषु

गुरुः ॥

॥४६॥

जायते॥ तथा प्रलीनसमसि मूढयो नित्युजायते॥ १५ ॥ कर्मणः सुकृतस्याहुः सतिर्विक
निर्मलं फलम्॥ रजसस्तु फलं दुःखं मलानं तमसः फलम्॥ १६ ॥ सत्त्वात्संजायते ज्ञानं
रजसो लोभ एव च॥ प्रमादमोहौ तमसा भवतो ज्ञानमेव च॥ १७ ॥ दुर्ध्वग इति सत्त्वात्
मध्ये तिष्ठंति राजसाः॥ जघन्यगुण इति सा अधोगच्छंति तामसाः॥ १८ ॥ ना
न्यगुणोभ्यः कर्तारं यदा दृष्टानुपश्यति॥ गुणोभ्यश्च परं वेत्ति मद्रावं सोऽधिगच्छति
॥ १९ ॥ गुणानेता नतीत्यत्रीन्देही देहसमुद्रवान्॥ जन्ममृत्युजरा दुःखेर्विमु
क्तो मृतमश्नुते॥ २० ॥ अर्जुन उवाच॥ ॥ कैर्लिङ्गैस्त्रीन्गुणानेता नतीतो भ

॥ भ. गी ॥

॥ ५० ॥

वतिप्रभो ॥ किमाचारकथंचैतांस्त्रीगुणानतिवर्त्तते ॥ २१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
प्रकाशंचप्रहृतिंचमोहमेवचपांडव ॥ नद्वेष्टिसंप्रहृत्तानिननिहृत्तानिकामति ॥
२२ ॥ उदासीनवदासीनो गुरोर्गो न विचाल्यते गुणावर्त्तत इत्येवयोवतिष्ठतिने
गते ॥ २३ ॥ समदुःखसुखः स्वस्थः समलोकास्मकाचनः ॥ तुल्यप्रियाप्रियो धीर
स्तुत्यनिन्दात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥ मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः
सर्वारंभपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥ मांचयो व्यभिचारेणाभक्तियो
गेन सेवते ॥ स गुणान्समर्त्तते तांश्च ह भूया सकल्यते ॥ २६ ॥ वत्सरोहिप्रति

॥ गुरुः ॥

॥ ५० ॥

ॐ ह्रममृतस्यावयस्य च ॥ शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिकस्य च ॥ २७ ॥
इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ (उद्धः
मूलमधशाखमम्बत्थं प्रादु रव्ययम् ॥ हृदांसियस्य परां नियस्तं वेदसंवेदवि
त् ॥ १ ॥ अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणा प्रवृद्धा विषयप्रवालाः ॥ अधश्च
मूलान्यनुसंततानि कर्मानुवंधीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥ न रूपमस्येहतथो
पलभ्यते नांतोन चादिर्न च संप्रतिष्ठा ॥ अमृतमनेन सुविरूढमूलमसंगशस्त्रे

॥ भ.गी. ॥
॥ ५१ ॥

रा दृढेन हित्वा ॥ ३ ॥ ततः पदं तत्परि मार्गितव्यं यस्मिन्नात्मानं निवर्त्तन्ति भूयः ॥ त
मेव चाद्यं पुरुषं प्रपश्येद्यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥ निर्मानमोहाजितसंग
दोषा अध्यात्मचित्पाविनिवृत्तकामाः ॥ द्वंद्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गद्वन्तमूढ
तापदमवयंततः ५ न तज्ज्ञासयते सूर्यो न शशां को न पावकः ॥ य ऊत्वा न निवर्त्तते
तक्षामपरमं मम ॥ ६ ॥ ममैवाशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ॥ मनःषष्ठानीह
न्द्रियाणि प्रकृतिश्छानिकर्षति ॥ ७ ॥ शरीरं यदमाप्नोति यच्चापुक्तामतीश्वरः
गृहीत्वेतानि संयाति वायुर्गंधानि वा शयात् ॥ ८ ॥ श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रस

॥ गुरुः ॥
॥ ५१ ॥

नंप्राणमेवच॥ अधिष्ठायमनश्चायं विषयानुपसेवते॥ ६॥ उक्तामंतंस्थितंवा
पिभुजानंवागुणान्वितम्॥ विमूढानानुपश्यंति पश्यंतिज्ञानचक्षुषः॥ १०॥
यतंतोयोगिनश्चैनं पश्यंत्पात्मन्यवस्थितं॥ यतंतोप्य कृतात्मानो नैनं पश्यंत्पचे
तसः॥ ११॥ यदादित्यगतंतेजोजगज्रासयतेखिलम्॥ यच्चन्द्रमसियश्चाग्नौ
तत्रेजोविद्धिमामकम्॥ १२॥ गामाविश्यचभूतानिधारयाम्यहमोजसा॥ पु
न्नामिचौषधीः सर्वाः सोमोभूत्वारसात्मकः॥ १३॥ अहंवैश्वानरोभूत्वाप्राणि
नां देहमाश्रितः॥ प्राणायानसमायुक्तः पंचामर्नचतुर्विधम्॥ १४॥ सर्वस्य

॥ भ.गी. ॥
॥ ५२ ॥

चाहं हृदि संनिविष्टो मन्त्रः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ॥ वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृ-
द्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ॥ क्षरः सन्न एति
भूतानि कूटस्थो क्षर उच्यते ॥ १६ ॥ उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मे तु दाहृतः ॥ यो
लोकत्रयमाविश्य विभर्त्या य इक्ष्वरः ॥ १७ ॥ यस्मात्क्षरमतीतो हं मक्षरादपि चो-
त्तमः ॥ अतोऽस्मि वेदे लोके च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥ यो मामेवमसंमूढो जाना-
ति पुरुषोत्तमम् ॥ स सर्वविप्रजतिमां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥ इति गुह्यतमं शास्त्रं
मिदमुक्तं मयानघ ॥ एतदुद्धाबुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

॥ गुरुः ॥
॥ ५२ ॥

सु३

इति श्रीभगवद्गीतासूयनियन्तु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुष
वोक्तमयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अभयं सत्त्व
संशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ॥ दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥
अहिंसा सत्वमकोधस्त्यागः शान्तिश्चैश्वर्यम् ॥ दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचा
पलम् ॥ २ ॥ तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ॥ भवन्ति संपदं देवीम्
भिजानस्य पांडव ॥ ३ ॥ दंभोदयोर्भिमानश्च क्रोधपाशुष्यमेव च ॥ अज्ञानं चा
भिजानस्य पार्थ संपदमासुरी ॥ ४ ॥ देवी संपद्दिमोऽध्यायनिबन्धाया सुदीप्तः

॥ भ. गी. ॥

॥ ५३ ॥

ता ॥ मा शुचः संपदं देवो ममिजातो सि पाडव ॥ ५ ॥ ^{चर} बोधनसुगौ लोके स्मिन् देवस्य सुख
वच ॥ देवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥ प्रवृत्तिं निश्चिन्तय नाना दिशः सु
राः ॥ न शौनं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥ असत्यं सप्रतिष्ठं ते जगदाकुरनी
श्वरम् ॥ अपरस्परसंभृतं किमन्यत्कामहेतुकम् ॥ ८ ॥ एतां दृष्टिं मवष्टभ्य न द्याव
नोत्पवुध्यः प्रभवन्त्युग्रकर्माणाः क्षयाय जगतो हिताः ॥ ९ ॥ काममाश्रित्य दुःपूरं दंभ
मानमदान्विताः ॥ मोहाह्वीत्वा सहाहास्यवर्तन्ते मुचिब्रता ॥ १० ॥ चिन्तामपरिमेयां
च प्रलयांतामुपाश्रिताः ॥ कामोपभोगपरमा एतावदिति श्रिताः ॥ ११ ॥ आशापराश

गी ४

॥ गुरुः ॥

॥ ५३ ॥

तैर्वशाः कामकोधयरायणाः ॥ इहंते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसं वयात् ॥ १२ ॥ इदम
यमया लब्धमिदं प्राप्ते मनोरथम् ॥ इदमस्मीदमपि मे भविष्यति पुनर्जनम् ॥ १३ ॥
असौ मया हतः शत्रु हनिष्ये चापरानपि ॥ ईश्वरो हं महं भोगी सिद्धो हं बलवान्मुखी ॥ १४ ॥
॥ आद्योभिजनवानस्मि को न्योस्ति सदृशो मया ॥ यक्षे दास्यामि मोदिव्य इत्यज्ञा
नविमोहिताः ॥ १५ ॥ अनेकचित्रविभ्रान्तमोहजालसमाहताः ॥ प्रसक्ताः कामभो
गेषु पतन्ति नरकेषु चैव ॥ १६ ॥ आत्मसंभावितास्तथा धनमानमदान्विताः ॥ य
जंते नाम यज्ञैस्ते दंभेनाविधिपूर्वकम् ॥ १७ ॥ अहंकारं बलं दयं कामं चैव च

॥ भ. गी. ॥

॥ ५४ ॥

संश्रिताः ॥ मामात्मपरदेहेषु प्रविशन्तो भ्यसूयकाः ॥ १८ ॥ तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु
नराधमान् ॥ क्षिपाम्यजस्रमशुभाः नासुरीश्वेव योनिषु ॥ १९ ॥ आशुरीं योनिमापन्ना मू
ढा जन्मनि जन्मनि ॥ मामप्राप्यैव को न्नेय ततो यात्यधमा गतिम् ॥ २० ॥ त्रिविधं नर
कस्यै दं द्वारं नाशनमात्मनः ॥ कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्र यं त्यजेत् ॥ २१ ॥
एतैर्विमुक्तः को न्नेय तमो द्वारैस्त्रिभिर्नरः ॥ आचारत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति य
शं गतिम् ॥ २२ ॥ यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्त्तते कामकारतः ॥ न स सिद्धिमवाप्नो
ति न सुखं न परा गतिम् ॥ २३ ॥ तस्माच्छास्त्रं प्रमाणांते कार्याकार्यवदा

॥ गुरुः ॥

॥ ५४ ॥

तौ ॥ तात्वाशास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनि
षत्सविषयां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे देवासुरसंघनियोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥
अर्जुन उवाच ॥ ॥ येशास्त्रविधिमुत्सृज्य जयंते श्रद्धयान्विताः ॥ तेऽपि निश्चिन्ता कुरुस्य
सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा सर्वदा
भावजा ॥ सात्त्विकी राजसी वैवर्तामसी चेति तां शृणु ॥ २ ॥ सत्त्वानुरूपं सर्वस्य श्रद्धा
भवति भारत ॥ श्रद्धामयोयं पुरुषश्च श्रद्धा भवति भारत ॥ ३ ॥ यजंते सात्त्विका दे
वान् यक्षरक्षांसि राजसाः ॥ प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजंते तामसा जनाः ॥ ४ ॥ अश

॥ भ. गी. ॥

॥ ५५ ॥

स्वविहितं शरीरं तप्यं ते ये तपो जनाः ॥ दंभा हंकारसंयुक्ताः कामरागवलान्विताः ॥ ५ ॥ क
र्षयंतः शरीरस्य भूतया ममचेतसः ॥ मां चैवांतः शरीरस्य तान्विद्यासुरनिष्क्रयान् ॥ ६ ॥
॥ आहारस्त्वपि सर्वस्य विविधो भवति प्रियः ॥ यत्तत्सपसत्थादानं तेषां भेदमिमं
मृणु ॥ ७ ॥ आयुः सत्त्ववलारोग्यसुखप्रीतिविवर्द्धनाः ॥ रस्याः स्निग्धा स्थिरा रुचा
आहारा सात्विका प्रियाः ॥ ८ ॥ कद्वन्मलवणात्युष्णतीक्ष्णरुक्षविदाहिनाः ॥ आहारा
राजसस्येष्टाः दुःखशोका मयप्रदाः ॥ ९ ॥ यातयामंगतरसं प्रतिपद्युषितं च येत् ॥ ३
किं नृमपि चामेधं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १० ॥ अफलाकांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृढ

॥ गुरुः ॥

॥ ५५ ॥

शोय इज्यते ॥ यद्यप्यमेवेति मनः समाधाय समात्त्विकः ॥ ११ ॥ अभिसंधाय तु फलं दं भा-
र्थमपि चैव यत् ॥ इज्यते भरत श्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसं ॥ १२ ॥ विधिहीनमसृष्टान्नं मं-
त्रहीनमदक्षिणम् ॥ अद्याविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥ देवद्विजगुरुः
प्रातः पूजनं शौचमार्जवम् ॥ ब्रह्मचर्यमहिंसा च शरीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥ अनुद्वेग-
करं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ॥ स्वाध्यायाभ्यासनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १५ ॥
मनः प्रसादः सौम्यं च मौनमात्मविनिग्रहः ॥ भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानस उच्यते ॥
॥ १६ ॥ अद्यापरयातप्रतपस्तत्रिविधं नरैः ॥ अफलाकांक्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं

॥ भ. गी. ॥

॥ ५६ ॥

परिचक्षते ॥ १७ ॥ सत्कारं मानपूजां च तपो दंभेन चैव यत् ॥ क्रियते तदिह प्रोक्तं ॥
राजसंचलमक्रवम् ॥ १८ ॥ मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः ॥ परस्योत्सा
दनार्थं वा तन्नाम स मुदा हृतम् ॥ २० ॥ यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ॥
दीयते च परिक्रियं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २१ ॥ अदेशकाले यद्दानं मया त्रेभ्यश्च ॥
दीयते ॥ असत्कृतमवशात् तन्नाम स मुदा हृतम् ॥ २२ ॥ ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्र
ह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ॥ ब्राह्मणास्ते न वेदाश्च यज्ञाश्च विहिता गुणः ॥ २३ ॥ तस्माः
देभिर्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ॥ प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥

॥ गुरुः ॥

॥ ५६ ॥

॥ २४ ॥ तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञतपः क्रियाः ॥ दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्तौ
क्षकांक्षिभिः ॥ २५ ॥ सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ॥ प्रसस्ते कर्मणि तथा
सच्छब्दः पार्थयुज्यते ॥ २६ ॥ यज्ञेतपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ॥ कर्म चैव
तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥ अथ दद्याद्दत्तं दत्तं तपस्तपं कृतं च यत् ॥ अ
सदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्यनो इह ॥ २८ ॥ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्
सुब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विगुणविभागो नाम सप्तदशोऽध्या
यः ॥ ११ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ॥ त्या

॥ भ.गी. ॥

॥ ५७ ॥

गस्य च हवी केश पृथक्के शिनिस्तदन ॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ काम्यानां कर्मणां
त्यासं संन्यासं कवयो विदुः ॥ सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥ २ ॥ त्याज्यं
दोषवदित्येके कर्मप्राहुर्मणीषिणः ॥ यज्ञदानतपः कर्म न त्याज्यमिति तापरे ॥ ३ ॥
निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरत सत्तम ॥ त्यागो हि पुरुषव्याघ्रः त्रिविधः संप्रकीर्तितः
तः ॥ ४ ॥ यज्ञदानतपः कर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत्र ॥ यज्ञोदानतपश्चैव पावनानां
निमणीषिणाम् ॥ ५ ॥ एतान्यपि तु कर्माणि संगंत्य त्काफलानि च ॥ कर्त्तव्याः
नीतिमपार्थनिश्चितमतमुत्तमम् ॥ ६ ॥ नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोप

गुरुः ॥

॥ ५७ ॥

पद्यते। मोहान्तस्परित्यागस्तमसः परिकीर्तितः॥ ७ ॥ इः खमित्तेव यत्कर्म कायत्वे
शभयात्पजेत्॥ स कृत्वा राजसंत्पागं नैव त्यागफलं लभेत्॥ ८ ॥ कार्यमित्तेव यत्
कर्म नियतं क्रियते ज्ञेयं॥ संगं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः॥ ९ ॥ न द्वे
ष्टु कशलं कर्म कशलेनानुसज्जते॥ त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः॥
१० ॥ न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्मण्यपशेषतः॥ यस्तु कर्मफलं त्यागी स त्यागीत्या
भिधीयते॥ ११ ॥ अनिष्टमिष्टमिष्टं च त्रिविधं कर्मणः फलम्॥ भवत्यत्यागि
नां प्रेत्य न तु स न्यासिनां क्वचित्॥ १२ ॥ पंचैतानि महाबाहो कारणानि निबोध

॥ भ.गी. ॥

॥ ५८ ॥

मे ॥ साख्ये कृतांते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणां ॥ १३ ॥ अधिष्ठानं तथा कर्त्ता करणं
च षड्विधम् ॥ विविधाश्च पृथक् चेशा दैवं चैवात्र पञ्चमम् ॥ १४ ॥ शरीरवाहनि
भिर्यत्कर्म प्रारभते नरः ॥ त्वायं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः ॥ १५ ॥ तत्रैवं स
ति कर्त्तारमात्मानं केवलं तु यः ॥ पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुष्मृति ॥ १६ ॥
यस्य नाहं कृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ॥ हत्वापि स इमा ध्वोकान्न हन्ति न निव
ध्यते ॥ १७ ॥ ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ॥ करणं कर्म कर्त्तृति त्रि
विधः कर्मसंग्रहः ॥ १८ ॥ ज्ञानं कर्म च कर्त्ता च त्रिविधैव गुणभेदतः ॥ प्रोच्यते गुणाः

॥ गुरुः ॥

संख्याने यथावच्छ्रुता न्यपि ॥ १९ ॥ सर्वभूतेषु येन केनैव भावमव्ययमीक्ष्यते ॥
केन विभक्त्येषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥ २० ॥ पृथक्केन तु यज्ज्ञानं नानाभासां सुख-
विधानं ॥ वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ २१ ॥ यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्
येन सक्तमहेतुकम् ॥ अतत्त्वार्थवदल्पं च तन्नाम स मुदा हतम् ॥ २२ ॥ नियतं स-
रहितं सरागद्वेषतः कृतम् ॥ अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते ॥ २३ ॥
तु कामप्रेप्सुना कर्म साहंकारेण वा पुनः ॥ कियतेव कुलायास्तज्ज्ञानं स मुदा हतम् ॥ २४ ॥
॥ अनुबंधं अयं हिंसा मनवेक्षा च पौरुषम् ॥ मोहादारभ्य कर्म तन्नाम

॥ भर्गा ॥

॥ ५८ ॥

हत्तम् ॥ २५ ॥ मुक्तसंगो न हं वादी धृत्युत्साहसमन्वितः ॥ मिथ्यसिद्धो निर्दिष्टः
कर्त्ता सात्त्विक उच्यते ॥ २६ ॥ रागी कर्मफलप्रेप्सु लुब्धो हिंसात्मको अवि- हर्षशोकानि-
तः कर्त्ता राजसः परिकीर्तितः ॥ २७ ॥ अयुक्तः प्राकृतस्तब्धः शठो नैष्कृतिको लस- वि-
वादी दीर्घसूत्री च कर्त्ता तामस उच्यते ॥ २८ ॥ बुद्धेर्भेदं धृतेः श्रेयगुणतस्त्रिविध-
मृण्णुः प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्चेतनधनं जय ॥ २९ ॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्या का-
र्ये भया भये ॥ वंधं मोक्षं च यावेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३० ॥ यथा धर्मं मे भर्मे च
कार्यं वा कार्यमेव च ॥ अथ वित्तं जानाति बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३१ ॥ अ- ग-

॥ गुरुः ॥

॥ ५८ ॥

धर्ममिति या मन्यते तमसा वृत्ता ॥ सर्वांश्च विपरितांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसा ॥ ३२ ॥
धृत्या यया धारयते मनः प्राणेन्द्रियक्रियाः ॥ योगेनाव्यभिचारिण्या दृतिः सा पार्थ तामसा
त्विकी ॥ ३३ ॥ यया तु धर्मकामार्थाश्च सा धारयते ज्ञानं ॥ असंगेन फलकौंसी धृ-
तिस्सा पार्थ राजसी ॥ ३४ ॥ यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ॥ न तिसृंस्तु विदु-
र्मधा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥ ३५ ॥ सुखं त्विदं विदुः शृणु मे ॥ रतं यमं ॥ ३६ ॥
भासा दमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति ॥ ३६ ॥ यत्र दग्धेति शेषैरिहामे सतो यम-
म् ॥ तत्सुखं सा त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥ विषयेन्द्रियसंयोगाशुच-

मितं

भ.गी.

६०

दंष्ट्रमुत्तोपनम॥ परिणामे विद्यन्निवतस्तुखं राजसंस्मृतम् ॥ ३८ ॥ अदृष्टानुबंधे च शून्ये न
मात्मनः॥ निशालस्य प्रमादोऽथ तत्राप्तसमुदाहृतम् ॥ ३९ ॥ ततदस्ति प्रथित्यां वा
दिवि देवेषु वा पुनः॥ सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्याद्विभिर्गुणैः॥ ४० ॥ ब्रह्मण
क्षत्रियविशांश्च द्राणां च परतपः॥ कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवगुणैः॥ ४१ ॥
शमो दमस्तपः शौचं क्षांतिर्गर्जवमेव च॥ ज्ञानं विज्ञानं मालिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम्
॥ ४२ ॥ शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्षं युद्धे चाप्यपतार्यम्॥ दानमीश्वरभावश्च ज्ञानं कर्म
स्वभावजम्॥ ४३ ॥ कृषिगोरक्षवाणिज्यं वेश्यकर्म स्वभावजं॥ परिश्रयोत्पन्नं कर्म

गुरु

६०

न २

सूत्रास्यापि स्वभावतः ॥ ४४ ॥ स्वस्वकर्मणाभिरक्तं सिद्धिं त्वमेव नरः स्वकर्माभिरक्तः
तः सिद्धिं यथाविंदति तच्छ्रुतम् ॥ ४५ ॥ यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वं गिदं ततम् ॥
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विंदति मानवः ॥ ४६ ॥ यथा स्वधर्मो विदुषाः परधर्मो
स्वनुष्ठितात् ॥ स्वभावनियतं कर्म कृत्वा प्राप्नोति किं त्वयम् ॥ ४७ ॥ महज्जकर्मको
नेयः सदोषमपि न त्यजेत् ॥ स सर्वं सा हि दोषेण धूमेऽग्निरिवावृत्तः ॥ ४८ ॥ च
स क्व बुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतमदहः ॥ नैकं कर्म सिद्धिं परमां संन्यासे न विगच्छति ॥
४९ ॥ सिद्धिं प्राप्नोयथावस्तथा प्राप्नोति निबोधमे ॥ समासे नैव कौन्तेय निहाजना

